

Transcriptie interview mevrouw H. Zandbergen-Philipse op 13 oktober 2017

Tijdsduiding interview/inhoudsopgave:

00.00	Geboorte, doop en ouders
05.00	Wonen en familie, grootouders
10.00	Verschillende woonadressen, winkel ouders
16.00	Lagere school en andere jeugdherinneringen
19.00	Familie en zussen
21.00	Schooltijd
22.00	Zomerkamp Bakkum
24.00	Oorlog
25.00	Relatie ouders
30.00	Oorlog
36.00	Werken in wasserij, wolfabriek, Zomerzorg
44.00	In gevangenis
46.00	Jeugd en vriendinnen
48.00	Werken bij Vita, Tieleman & Dros, Nieuwenhuizen
68.00	Werken in Chinees restaurant, trouwen, verhuizen naar Maarssen
70.00	Familie
75.00	Huwelijk, terugkeer naar Leiden, tweede huwelijk
80.00	Geboorte eerste kind
85.00	Vriendinnen en school
90.00	Inrichting huis in jeugd
105.00	Familie
110.00	Drie oktober
115.00	Verpleegster/hulp in de huishouding in AZL en Diaconessenhuis
120.00	Einde werkend leven, wandelen in Meyendel
125.00	Geloof (katholiek op wieltjes)

I-1: OK, dan gaan we beginnen met het interview voor de Stem van Leiden. Het is vandaag vrijdag de 13^e oktober 2017 en we praten met mevrouw Hendrika Zandbergen-Philipse, geboren op 12 februari 1930. U vertelde net dat u bent geboren in het ziekenhuis, dat weet u natuurlijk niet meer. Oh nee, u bent gedoopt in het ziekenhuis.

G: Ja, ik ben geboren in het kruidenierswinkeltje op de Morsweg.

I-1: Op de Morsweg?

G: Op de hoek van de Lopsenstraat.

I-1: De Lopsenstraat? En is dat voor of na de spoorbaan, vanuit het centrum gezien?

G: Vanuit het centrum gezien is het ervoor.

I-1: Er vlak voor. OK, wat was de naam van uw vader?

G: Wilhelmus Nicolaas Philipse.

I-1: Wilhelmus Nicolaas?

G: Ja.

I-1: En weet u nog wanneer hij geboren was?

G: Ja, natuurlijk. 10 maart 1898.

I-1: 10 maart 1898. En hij kwam uit welke gemeente? Waar was hij geboren?

G: Uit Lisse.

I-1: En dan uw moeder natuurlijk.

G: Dat is Johanna, even wachten hoor, Elisabeth, ja, Elisabeth Johanna van den Berg en die is geboren 1901, 5 januari.

I-1: 5 januari. En was zij een Leidse?

G: Ja.

I-1: Ja?

G: Natuurlijk. Als dat geen Leidse was, als je met hangende haren en kapotte kleren loopt. [minachtende geluiden en gebaren].

I-1: Dat is de herinnering die u aan haar heeft?

G: Ja, verschrikkelijk.

I-1: Dan heb ik, voordat we verder gaan met na uw geboorte, nog even een vraag of u, uw grootmoeder. U had het in het voorgesprek over een grootmoeder. En dat was aan de van den Berg-kant, aan moederskant dus. En wat voor herinneringen heeft u nog aan haar? [Elisabeth Cornelia Mattaar, geb. 21-11-1861, overl. 21-10-1946, toen wonend Joubertstraat 11, weduwe van Anthonie van den Berg]

G: Ze woonde in een heel klein huisje op de Morsweg, heel klein huisje, langs de weg op de Morsweg ook en achter, als je door het huisje liep, zo naar achter, dan kwam je bij de Rijn terecht. En als ze dan aan het dweilen was, dan dweilde ze naar achteren, en dan ging ze staan spoelen in de sloot. En dan vond ze ook weleens een kind.

I-1: Nee!

G: Tonny, die was uit huis gelopen, was ik nog bij. Toen was ik vijf jaar. Dat heb ik nog meegemaakt.

I-1: Ach.

G: En dat ze dat kindje zo de pootjes zag staan, dat ze zo dat kindje ophaalde [maakt een trekgebaar]. Ja, dood natuurlijk. Die was verdronken.

I-1: Was het een kind uit de buurt?

G: Nee, haar eigen kind.

I-1: Eigen kind?

G: Mijn broer, mijn man zijn broer en zijn zuster, mijn moeder haar broertje die was het. En ze heeft ook nog een broertje gehad, die is weer verbrand geweest en die lag in een Begijnehof [=Begijnhof], op het Rapenburg. En zo op (onverstaanbaar) heeft hij gelegen en iedere keer was het maar mis en op een gegeven moment is het kind toch gestorven. En dat was ook weer een Tonny. Dus de verhalen van mijn moeder die heb ik nog eventjes te pakken.

I-1: Maar dit zijn de verhalen van uw moeder of u heeft dat gezien?

G: Van dat kind wel.

I-1: Van die Tonny heeft u dat ook gezien, dat water.

G: Ja, want mijn opoe die liep ik achterna en toen zag ik ineens die voetjes zo [wijst omhoog]. Ja, je bent een kind van vijf jaar, dat kan niet, wat denk je. Gegil en gebler en ik werd weggehaald door de burens aan de overkant en daar woonde ook een broer van mijn moeder, op de Morsweg nummer 87a. Dat kan ik me nog herinneren.

I-1: Heel goed.

G: Ja, en die kwamen er allemaal bij en ik was weg, dus daar weet ik verder niet veel meer van af.

I-1: Ja, vreselijk.

G: Ja, ik heb veel meegemaakt.

I-1: En wat voor herinneringen heeft u nog verder aan uw grootmoeder?

G: Nou, dat ik altijd serviesjes kreeg, en allerlei leuke spulletjes, als een kind. Een popje en een poppenwagen. Weet ik wat verder allemaal. Op de foto waar ik als kind zijnde zit, op dat stoeltje. Dat kreeg ik ook van opoe. En ze was ook echt altijd opoe he.

I-2: Lieve opoe.

G: Ja, dat was een lieve opoe.

I-1: U noemde haar ook opoe?

G: Ja, natuurlijk.

I-1: En het huis van uw opoe? Kunt u zich dat nog herinneren? Hoe zag dat eruit? Kunt u het beschrijven? [Morsweg 74]

G: Nou, het was kleiner als hier. Laat ik het zo zeggen [wijst om zich heen], zeg maar gewoon, bij de kast af, zo'n kamertje had je.

I-1: Dat is een paar vierkante meter eigenlijk. Drie bij drie of zo?

G: Dat waren hele kleine huisjes, maar daar woonden ze dan met een zus van mijn moeder.

I-1: Met z'n tweeën in zo'n ruimte?

G: Ja, maar later hebben ze weer een verbouwing gedaan en toen kwamen er nog meer kinderen natuurlijk. Maar ik heb alleen maar dat kleine huisje meegemaakt. Dus veel weet ik daar niet van af. Want daar was ik weer te klein voor.

I-1: Ja, dat snap ik. En bij dat kruidenierswinkeltje waar u bent geboren, heeft u daar nog herinneringen aan?

G: Nee, daar ben ik alleen maar geboren. Dan komen we weer op het punt van de Lopsenstraat, even kijken hoor, Floralaan, had je er ook tegenaan. En dan 1930 ben ik geboren en hun zijn geweest, in juli, momentje...

I-1: U heeft nu een lijstje voor zich met alle adressen waarop u heeft gewoond als kind?

G: Daar gaan we even over praten. Ja, de Floralaan 4. Daar zijn ze begonnen, en toen zijn ze gegaan naar Floralaan 5. Van 5 naar 4 en toen, 1930, ben ik geboren en toen zijn we gegaan naar de Vrouwenkerkstraat, in de Kamp.

I-1: Een kamp?

G: Ja, want toen lag ik nog in de kinderwagen. En ging mijn moeder uit werken bij een conservenfabriek, en toen bracht ze mij, als kind zijnde, als baby zijnde, op de Oude Vest, Karmelietessen, bij de nonnetjes [nr. 45 hoek Hazewindsteeg]. Daar werd ik afgezet de hele dag.

I-1: Overdag, als uw moeder ging werken?

G: Ja, maar we woonden in de Vrouwenkerkstraat in dat kamp. En dat was een heel groot gebouw en daar zit nou dat museum in.

I-1: Boerhaave? Kan dat?

G: Ja, die zit er nu in. En daar waren allemaal kamertjes. En we moesten allemaal in zo'n kamertje. Daar lagen we allemaal te slapen en in een grote ruimte, daar mochten we in eten en drinken.

I-1: Maar heeft u daar nog herinneringen aan? Of was u toen nog net te klein?

G: Daar was ik nog te klein voor, niet. Ik kan me alleen maar herinneren dat ik later. Later ben ik daar geweest terug. Ik weet dat ik als baby daar geweest ben, maar niet van mezelf uit.

I-1: Uit verhalen?

G: Uit verhalen van mijn zus. Van trouwens alle twee mijn zussen.

I-1: Hoeveelste in het gezin was u toen in 1930? Hoeveel broers en zussen had u?

G: Twee zussen en één broer.[Hendrikus Anthonius, geb. 1-1-1921, overl. 18-3-1921; Elisabeth Johanna, geb. 28-1-1922; Adriana Johanna, geb. 17-4-1924; Antonius Wilhelmus, geb. 1-5-1928; Hendrika, geb. 13-10-1930]

I-1: Twee zussen en één broer. En u was de jongste?

G: Ik was de jongste en mijn broer is geboren in, laat me even denken hoor, nou ben ik even de tel kwijt, mijn broer is 1 mei '28 geboren. Mijn zus uit Rijnsburg 17 april en die was zes jaar ouder en die was dan in '26?

I-1: Of '24? Als u van 1930 bent.

G: Ja, '24 en die andere was van '22. En die ene heette, mijn broer heette Antonius Wilhelmus en mijn zus is Adriana Johanna en de oudste die was Elisabeth Johanna. We moesten allemaal naar die moeder vernoemd worden.

I-1: Zo ging dat in die tijd. Maar die Vrouwenkerkstraat was een kamp. Maar waarom woonde uw gezin daar?

G: Als we daar vroeger in een huis woonden, dan hadden wij muren en daar zat betingel tegen. En daar heeft, van die jutezakken zaten ervoor. En dat noemen ze betingel. En dat is heel vies dat ik dat moet zeggen, maar daar zat altijd (onverstaanbaar) luizen en muizen. En elke keer als we maar zo'n beestje zagen, dan brrrr, en dan vloog ik het huis al uit. Want dat (onverstaanbaar) luis, dat is vies hoor. Dat was echt verslonzing wat mijn moeder deed. Niet werken, dus het huis werd vuil. En als dat vuil wordt, ja, dan gingen we weer verhuizen van de ene kant naar de andere kant. Echt waar. En zodoende, kijk, als je dat betingel in dat huis hebt dan moet je dat ook schoonhouden. Ja, en toen was ik in de, en toen werden we in dat kamp gezet, van de Floralaan, tenminste van de Morsweg naar de Vrouwenkerkkoorsteeg. Daarvandaan zijn we naar in '31 weer naar de Weverstraat gegaan.

I-2: Waarom werd u in dat kamp gezet? U zei 'gezet'. Dat was niet vrijwillig?

G: Nee. Daar werden we, daar werd het hele gezin in gezet. Als je honger hebt, en je hebt geen huis meer, dan word je daarin ingedaan. Net zoals u op straat loopt in en je hebt geen huis meer. Hoe noem je die jongens?

I-1: Opvang?

G: Juist, het was opvang.

I-1: En u vertelde ook dat dat winkeltje, wat er was toen u werd geboren, dat dat niet zo goed ging. Heeft dat daarmee te maken?

G: Dat heeft er mee te maken. Dat staat ook in de boeken.

I-1: Vertelt u het even voor de band? Voor over 100 jaar?

G: Nou, mijn moeder, die was nogal erg eetbaar, niet dat we chocola opstak.

I-1: Ze hield van eten?

G: Ja, mijn zusjes lopen er allebei naast, mijn broer zat op de voeten van de wagen, en ik zat in de wagen. Maar dat zijn dan niet verhalen van mezelf, he. Van mijn zusters. En ze zei en dat mens dat liep maar te eten, te eten en mijn vader kwam thuis, en dan zei die: "Wat heb je nou gekocht?", en toen zei ze: "Ik heb alles opgegeten". En dat zei ze nog rustig ook, zo rondit. Nou, en dan moest er wat geïnvesteerd worden en dan zegt ze: "Nou, dat moet komen en dat moet komen en dat is er niet meer". Wat is nou het geval? De burens in de buurt die komen een pondje suiker halen, buurvrouw komt morgen betalen. Niemand betaalde. Niemand. En er waren er zoveel die niet kwamen betalen. Dus het winkeltje is naar de knoppen gegaan door schuld. Ja, en toen is het weggegaan. Mijn vader heeft het niet kunnen verkopen, want toentertijd was er geen koop. Dus door de gemeente werd het in beslag genomen. Kijk, zulk soort dingen weet ik dan van horen zeggen, van mijn zussen. Maar dat blijft nog steeds zitten. Frappant he?

I-1: Wat is eigenlijk uw vroegste herinnering? Wat weet u nog, hoe oud u was en...?

G: Nou, we gingen van het rijtje af he [kijkt op haar lijstje]. 25 februari '31 zijn we verhuisd naar de Vrouwenkerksteeg. Daarvandaan gingen we verhuizen naar de Weverstraat, dat is ook 1931 geweest. Dus we hebben er maar een paar maanden gezeten. Toen gingen we met 9 december '31 weer naar de Weverstraat, maar aan de andere kant van de straat.

I-1: Maar weet u dat nog? Van welk adres weet u nog een beetje?

G: Kijk, ik kan het wel voor me halen omdat ik in die buurt weer van de ene kant van de straat naar de andere kant van de straat zijn gegaan, dan word je steeds ouder, en dan begint het een beetje in je te prenten. Vanaf 11 juli '32 zijn we naar de Mirakelsteeg gegaan. Daar kan ik me nog ietsje van herinneren. Niet veel want ik was pas twee jaar. 30 juni '34 ben ik naar de Kolmakersteeg gegaan, nummer 20, en daar zat daarnaast een kruidenierswinkeltje van Boelee en dat was dat vrouwtje dat net hier stond haar opa en oma.

I-1: Ja, toen wij hier net aankwamen stond u met een mevrouw te praten in de voortuin. Dus dat was ze? Toevallig! (allen lachen).

G: Dus dat was in '34. In '34 gaan we weer weg. We gaan naar de 5^e Binnenvestgracht, nummer 16. Dat was 18 december '34. Daar weet ik ook nog een heel klein beetje van, want ik weet dat er een man naast ons woonde en die had een houten poot en toen zei hij: "Denk eraan dat als je wat doet, dan sla ik met de houten poten op je hersens".

I-1: Dat heeft u onthouden.

G: Ja, het was altijd leuk met die man. Dus kan je nagaan. Dit heb ik al onthouden. Vanaf mijn vierde jaar.

I-2: Waarom verhuisde uw gezin zo vaak?

G: Van de ene kant naar de andere kant? Van de Binnenvestgracht zijn we weer naar de Kappersteeg [=Kampersteeg?] gegaan. Nou, daar heb ik wat beleefd. Daar moest mijn moeder

bonen afhalen, want mijn vader was weg met een vrouw. Die had de benen genomen. Ik zei: "Ach god, is hij al weer weg?" Toen had ik al zoveel besef, dat kan ik nog wel onthouden dat hij elke keer dan kwam hij met een vrouwtje thuis en dan zei hij: "Dit is mijn vriendin hoor". Hij zei: "Je moeder is maar bijzaak". Vind je dat niet verschrikkelijk? Vreselijk. Maar wat ben je nou als kind, vijf jaar zijnde? Niet veel. Nou, van de Bakkersteeg zijn we toch naar de Oranjestraat gegaan. Toen was ik ook vijf jaar, dat is november '35. Toen zijn we naar de Oranjestraat gegaan, 21, en toen ben ik in de Oude Vest terechtgekomen, op de school. Dat was een hele fijne school hoor.

I-1: De lagere school?

G: Ja, dat was ook de kleuterschool en zo. 12 mei '36 zijn we verhuisd naar de Bakkersteeg. Nou, dat is bij de Vliet. Van 5 zijn we weer naar 4 gegaan in hetzelfde jaar, in mei en in oktober. En daar heb ik dan bonen moeten afhalen; mijn moeder moest gaan werken en mijn broertje werd opgebracht, want die had aan de paarden gezeten. Ja, dat was verschrikkelijk wat ik allemaal meemaak. Afijn, wat gebeurde er nog verder. Mijn zus werd gepakt door een, ja, hoe moet ik dat zeggen, ze is gepakt, seksueel door de paardenboer die daar achterin zat in de Bakkersteeg. Nou, dat was zo verschrikkelijk. Daar was een wagen gekomen en daar is ze in gelegd en weet ik wat allemaal. Ach jeetje, wat is er aan de hand. Ik weet van niks nog. Maar dat hoor je allemaal van die zussen nog. Ik heb een hoop van mijn zusters geleerd. Daar heb ik niet zo veel meer van, maar toen kwamen de (onverstaanbaar) luizen weer in die Bakkersteeg. Nou, toen moesten we er weer uit en moesten we weer naar de overkant verhuizen. Nou, dat was ook een verschrikking. Vuil dat dat mens was. Vuil.

I-1: U heeft het over uw moeder?

G: Ja, dat vuil hou je echt niet voor mogelijk. Het is ook wel in die tijd van ons was het een verpaupering in die tijd dat wij daar woonden en alles. En als je een verpaupering meemaakt, nou, dat is een verschrikking. En dan komt de oorlog nog eens een keertje. Maar die kwam in de Sint Jorissteeg. Nou, dat is helemaal hopeloos geweest. En heb ik je ook nog verteld van die soldaten? Dat zal ik eerst nog maar even vertellen. Van de Bakkersteeg zijn we naar de Sint Jorissteeg gegaan. Toen was ik zeven jaar. Mijn moeder die had geen geld, moest naar de pastoor, want ze moest (onverstaanbaar) hebben. Bij het Leger des Heils gingen we eten halen. Maar we kregen geen geld van mijn vader. Hij had geen geld, hij werkte niet. En hij ging altijd maar weg, weg. En als hij dan thuiskwam, dan af en toe bracht hij eens zo'n dingetje waar hij werkte in Noordwijk, de melkfabriek. Dan bracht hij een klein potje room mee; toen zei hij: "Dat kind moet toch wat te eten en te drinken hebben?"

I-1: Hij had het over u?

G: Ja, over mij. Had hij al die jaren niet eens gewild, zegt hij, je had een jongen moeten wezen. Geen wonder zeg ik dat ik altijd in de bomen spring. Nou, dat is toch zo. Ik klom in de bomen en alles hoor en ik vocht voor mijn hele leven. Echt waar. Gevochten. Dus vanaf mijn zevende jaar zijn we in de Sint Jorissteeg terechtgekomen. En daar gebeurde natuurlijk ook weer iets van mijn zus. Die mocht niet met die omgaan en niet met die omgaan. Dan kreeg ze een militair. Oh nee, dat was ook weer niks. Maar ze is er wel mee getrouwd. [getr. 12-3-1941 Elisabeth Cornelia Philipse met Cornelis Zondag, geb. en wonende te Haarlem; echtscheiding uitgesproken bij vonnis Arrondissementsrechtbank Haarlem 28-6-1949]

I-1: Wie vond dat niks?

G: Mijn vader.

I-1: Uw vader was er wel soms?

G: Dat zeg ik. Dan was hij er wel en dan was hij er niet. Hij is een week weggeweest, hij is veertien dagen weggeweest, hij is drie maanden weggeweest. Noem maar op. Hij was vaak buiten de deur. Ik ken geen vader eigenlijk. Dat was geen vader. Hij zorgde helemaal niet voor zijn kinderen ook. En in de Sint Jorissteeg hadden we een heel klein huis, op dat kamertje beneden en een heel klein keukentje zoals niet als deze, maar de helft van deze (wijst naar haar eigen keuken) en dan gingen we van dit af gingen we naar, even denken hoor. Hadden we boven en daar hadden we een hele grote zolder, dat is waar en we hadden in de Sint Jorissteeg hadden we een heleboel mensen die ik nu nog op kan noemen.

I-1: U bedoelt in de straat?

G: In de straat. In de Sint Jorissteeg.

I-1: Wat was dat voor een steeg?

G: Die huizen zijn nou weggebroken. Heb je dat wel eens gezien, de Sint Jorissteeg? Ken je de Sint Jorissteeg?

I-1: Ja, ja, dat is nu heel breed. Aan de ene kant nog oude huisjes, bij de Hoogvliet-kant, maar aan de andere kant...

G: Daar heb ik ook gewoond.

I-1: Maar aan de andere kant staat een, wat is het, een zorgcentrum? Die nieuwbouw?

G: Nee, nee, dat zijn mensen die daar wonen, in de Sint Jorispoort. Daar is een school geweest op het Levendaal. Een mooie school. [St. Barbara-school] En daar ben ik ook heel kort op geweest. En in de Krauwelsteeg, daar was ik, even denken, ja, in de Sint Jorissteeg was ik, ook in de Krauwelsteeg was ik op het schooltje.

I-1: U veranderde ook van school?

G: Iedere keer weer. Ik heb in de (onverstaanbaar)laan gezeten. Ik weet het allemaal niet meer.

I-1: Hoe was dat voor u als kind dan, die veranderingen?

G: Dat moet toch.

I-1: Het moest?

G: Ja toch, anders krijg je klappen. Ik heb veel klappen gehad. Ik denk dat het mijn hersens zo in elkaar is geweest. Dat het in elkaar is geschud en dat ze zeggen: jij mag verder. Ik weet het niet.

I-1: Nog even dat nummer in de Sint Jorissteeg. Het eerste nummer. Misschien is dat handig om nog even te weten. U heeft het ook opgeschreven.

G: 28. Toen was ik 7.

I-1: 7. Dat was in 1937.

G: En toen was ik, even kijken, 8 jaar, nee, 9 jaar, toen ging ik naar Bakkum, naar een vakantiekolonie.

I-1: En dat was al in de oorlog, nee, voor de oorlog?

G: Voor de oorlog.

I-1: Bakkum, in Noord-Holland?

G: Bij Castricum. Ik geloof dat je het al opgeschreven had.

I-1: Ja, dat klopt, maar nu vertelt u het.

G: Van Castricum heb ik zes weken geweest. En ik wou niet eten en ik kreeg iedere keer drie dagen achter elkaar kreeg ik die erwtensoep voor mijn neus. Dat wou ik maar niet eten. Afijn, dan heb ik dan toch; ben ik ziek geworden doordat ik niks meer ging eten. De directrice heeft laten weten door de politie naar Leiden dat ik niet naar huis kwam, dat ik daar nog zes weken moest blijven. Die directrice, die was hartstikke gek met mij. Ik was echt een lief kind daar. Want ze hadden geen kinderen. Ze hadden wel een grote sint-bernardshond en daar was ik gek mee. Nou zegt ze: "We houden dat kindje voorlopig nog maar eventjes. Tot ze weer opgeknapt is". Daarna ben ik toch weer naar huis gebracht. En toen, die man bracht me naar huis en toen had hij een kettinkje in zijn zak. Een heel mooi kettinkje. Mijn moeder pikte alles. Mijn moeder had, hoe noemen ze dat?

I-1: Losse handjes?

G: Zeker losse handjes.

I-1: U maakt het gebaar, ik zeg het.

G: Ik had oorbelletjes trouwens, die heeft ze verkocht. Ze liet wel die oorbelletjes-gaatjes in maken, maar toen ik eenmaal die gaatjes had, ging ze die oorbelletjes verkopen. Die had ik gewonnen bij de katholieke kerk, ik ging altijd naar de kerk toe, zondags, en dat was dan een club van de, hoe heet dat, van de Pieterskerk-Choorsteeg, de Vrolijke Arck [De Vroolijcke Arke, toen nog het Liefdewerk van de H. Francesca Romana, voor meisjes]. En dat heb ik met een vriendinnetje van de school heb ik dat ook nog gedaan. En toen ik, zeg maar, onderhand ging werken, wacht even. Dit is december 1940, toen brak de oorlog uit. Toen ging de school sluiten. Twee jaar later pas hoor. In '42, '43 ongeveer.

I-1: En toen was u al weer terug van die vakantiekolonie?

G: Ja, ja, toen was ik terug van de vakantiekolonie. Ja, toen de oorlog uitbrak, toen, nou, dat is allemaal een hopeloos geval geweest.

I-1: Waar woonde u toen, toen de oorlog uitbrak?

G: In de Langestraat 2a. Drie december 1940 zijn we naar de Langestraat 2a gegaan. En in april is mijn moeder dan verhuisd. Hier staat dat, zie je. 14 november is mijn vader overleden[?? N.W. Philipse overleed 15-6-1989] en mijn moeder in '89. [23 november 1984] Dus dat vind ik ook leuk om even bij te houden.

I-1: Maar zei u nou net: "Mijn moeder is verhuisd?" Wat bedoelde u net?

G: Toen was mijn vader er al niet meer.

I-1: In de Langestraat was uw vader er niet meer?

G: Oh, dat is een verhaal geweest, dat is verschrikkelijk geweest. Mijn moeder die vroeg aan mij of ik wat of ik deed; als ik uit school kwam ving ik de post op voor mijn vader. En mijn vader hield het met een ander. Maar ik niet. Dat weet je dan toch niet. Als kind zijnde weet je dat niet. Een kind van twaalf jaar. Toen zei die: "Wil je de post even opvangen?" Nou ja, wat deed ik, ik had toen een schoen en die was zelfs een beetje versleten, maar ja, goed, ik liep er niet de hele dag mee. Maar dan kwam hij thuis en dan zei ik: "Post voor je". Maar later kreeg ik pas in de gaten dat dat een andere vrouw was. Dat red je toch niet als kind zijnde? Dus mijn moeder die kwam erachter dat ik die brief had, dat had ze in de gaten. Dus ik gaf die brief aan mijn moeder en toen zei ze: "Hier die brief". En heeft ze hier tussen gedouwd (wijst op haar borst) en toen kwam mijn vader thuis en het was vechten geblazen.

I-1: En wat voor een brief was het dan?

G: Lieve schat dit en lieve schat dat, een liefdesbrief. Echt een liefdesbrief. Daar kan ik nog een paar dingetjes van opnoemen, maar dat doe ik niet.

I-1: Dat mag u zelf weten natuurlijk.

G: Wat die vrouw allemaal durfde te schrijven is onmogelijk, echt onmogelijk. Maar het werd vechten geblazen doordat hij zegt: "Je hebt een brief van mij, die heeft zij aan jou gegeven". Ik kreeg al een paar klappen natuurlijk, ik vloog al weg. Ik moet niet zoveel klappen hebben. En toen pakte hij mijn moeder beet en die deur was een beetje los in die kamer. Hij pakte haar beet en geeft haar een gooi. Nou, dat was verschrikkelijk. Als kind zijnde, dat je dan... Ik kan er nog een uitbarsting van hebben. Echt.

I-1: Het grijpt u aan.

G: Zo erg. Hij gooide haar op het kleed en moest die brief hebben en hij wist dat die daar zat (wijst op haar borsten).

I-1: In haar bh?

G: In haar bh. Bh, ja ze had geen bh, ze had een (onverstaanbaar) bandje om.

I-1: Tussen haar borsten bedoelt u. In haar boezem.

G: Wij zeiden altijd haar gleuf. Ik heb het in de gaten, mijn zusters en mijn broers, twee waren er al uit. En verdraaid, ik denk: als hij nou komt, krijgt hij een mes in zijn lijf. Ja, dat durf ik rustig te zeggen en dat mes heb ik nog hier. Nog steeds bewaard omdat het in mijn gedachten blijft steeds een geval voor me. Nou ja, ik gebruik het nog geen eens, het ligt in de la. Maar ik pakte dat mes en ik sta zo (met het mes in de aanslag). Ik denk, als hij komt. Laat hij nou achter mij komen. Hij trok zo het mes uit mijn handen. Ik heb toen hier een hele snee gehad (wijst op haar hand). Het is allemaal weggetrokken na vroeger. Maar ja, het is vervelend om dit allemaal mee te maken en dan kom je tot de conclusie dat je moeder moet altijd uit werken, uit werken, want vader brengt niks op tafel. En wat ga ik doen, ik ga werken. En dan kom ik bij 15-jarige leeftijd bij wasserij Spronk. Moet ik nog eerst over de oorlog vertellen?

I-1: Wat u wilt. Doe maar. Dan houden we het een beetje in volgorde. We waren bij de Langestraat aanbeland en toen vertelde u van die vervelende vechtpartij en daarvoor hadden we het over alle adressen waar uw gezin gewoond heeft.

G: In de Sint Jorisseeg, dat was nog voor de Langestraat.

I-1: Wat u net beschreef, wat u zag als kind, dat met dat mes, dat was in de Sint Jorisseeg?

G: Nee, dat was ook in de Langestraat. Dat was in de Langestraat. In de Sint Jorisseeg, dat was natuurlijk weer wat anders.

I-1: Dat was daarvoor?

G: Dat was daarvoor.

I-1: Maar de oorlog was al begonnen inmiddels natuurlijk.

G: In 1940 is de oorlog begonnen en toen zaten we nog in de Sint Jorisseeg 28 en wij huurden toen dat huis en maar zo'n stukje steeg was dat toen, steegje, en daar had je Bernhard, die mensen heetten Bernhard en die zei: "Er zit een soldaat daar boven op dat dak". Dat was zo.

I-1: Van uw huis?

G: Van dat huis van hen. Daarnaast daar vlakbij, een plat dak. En dat was van Sanders, van de fabriek. Van de zeepfabriek. Daar zat die Duitser, maar die zat met een poppie in zijn hand. Maar Bernhard zat al te roepen naar mij, zo, niet naar buiten hoor, niet naar buiten. Pas op. En mijn vader hoort dat en die haalt me naar binnen. Maar die Duitser zat op het randje zo en die zat met dat poppie maar.

I-1: Wat is een poppie?

G: Een popje. Echt een popje. Maar die had in de goot gelegen als een oud popje natuurlijk. Die hebben ze op het dak gegooid en die heeft hij gevonden en die wou hij aan mij geven; hij zag een kind staan. Mijn vader trekt mij naar binnen en hij gaat naar die jongen toe en zegt hij en hij springt eraf en we hebben hem nog drie weken in huis gehad, die jongen. En mijn vader heeft hem helemaal verzorgd en gedaan. Want hij heeft hem meegenomen. Overdag nam hij hem mee naar, hoe heet dat daarzo. Op de Langegracht hebben ze gezeten, de BBB? BB?

I-2: Bescherming Bevolking.

G: Ja, en daar heeft hij nog drie weken gezeten, die jongen. Maar gewoon als een Hollandse jongen liep hij met mijn vader mee natuurlijk. En mijn broer is ook nog gepakt, op het Levendaal. Daar wil ik niet meer over vertellen, want dat was allemaal verschrikkelijk (heel emotioneel). De revolver stond op mijn moeders hoofd zo. Waar is hij, waar is hij. Maar toen dat gebeurde en dan als de sirene gaat, dan moet je binnen wezen. En ik loop te spelen op het Levendaal, en toen riep Martijn tegen mij: "Ga mee dan, ga mee dan" (onverstaanbaar), "want ik blijf hier even". Want daar staat een soldaat en dit is echt gebeurd. Soldaat staat er bij een boom en ik denk, wat staat, hij stond raar te doen. Maar hij had zijn geweer zo. Ik vond dat, ik wist niet wat er gebeurde, want die soldaat stond daar met zijn geweer zo.

I-1: Geweer hield hij tegen zich aan of?

G: Ja. En ineens had hij, de sirene gaat af maar ja, je moet naar binnen dus. "Kom eens hier", zegt hij. Hij zei: "Hier blijven, je kan niet meer naar huis". Dus ik blijf bij die soldaat.

I-1: Een Duitse soldaat?

G: Nee, een Nederlandse soldaat. Herman Schreuder. We hebben zijn naam alles gekend, en hij zegt: "Ga zitten hier, want als er dadelijk vliegtuigen overkomen, dan schieten ze en dan ben je dood". Dat zegt hij tegen mij en ik houd zijn been zo vast, ik ga op de grond zitten bij hem, hou zijn been zo vast. Komt een vliegtuig over en schiet hem dood. En ik zat aan zijn been vast. Wat er allemaal gebeurd is, weet ik niet meer, maar dat was echt een verschrikking. Dat is echt een verschrikking geweest. Dan heb ik nog een keer meegemaakt, ik had een hele leuke vriendin, ook (onverstaanbaar)-achtig, we waren natuurlijk echte jongens. Zij had zo'n klein zakmesje bij zich, dat heb ik vorige keer verteld, ze had zo'n zakmesje bij zich en toen hing ik achter die vrachtwagen van die Duitsers. Daar hebben we vijf, zes geloof ik, even denken, dan moet ik doordenken, duurt te lang. Er zijn de broodjes, hebben we ertussen uitgehaald, tenminste ik en zij sneed dat touw een beetje door. En dan waren we zo (onverstaanbaar) en dan konden we net de (onverstaanbaar) eruit halen.

I-1: En waar was dat? Waar stond die vrachtwagen?

G: Op de Hoge Rijndijk, bij de watertoren. Maar die brug, de bomen zaten dicht, dus ze konden niet verder en aan de kant van, ja, aan de kant van de brug daar had je allemaal huizen. Daar staan die nog. En daar woonde een schooljuffrouw, juffrouw Dijkhof, [Hooge Rijndijk 134] en die keek uit het raam en die zei: "Ga liggen, ga liggen", zegt ze. Dus wij gingen op de grond liggen. "Dadelijk gaan ze schieten". Net dat ze dat zegt, schoten ze zo over de wagen heen, echt waar.

I-1: En wat heeft u precies uit de wagen gehaald met uw vriendin?

G: Zes van die kuchies.

I-1: Wat zijn dat?

G: Brood! Kuchies.

I-1: Brood? Dat is goed om te weten. En daar kwam u mee thuis?

G: Nee, als je het goed verstaan hebt vorige week, heb ik je het verteld. Die brokjes die ik eruit heb gegooid, daar was er nog maar eentje van, want tenminste die mensen die van de kant afkwamen, die hebben er vijf weggehaald.

I-1: U had er nog één?

G: Ik had er één met mijn vriendin samen. En dan zegt ze: "Nou, dat vind ik schandalig", zegt ze, "als ze dat weghalen". Nou ja goed, we hebben het gedaan. Toen kwam ik thuis en toen zegt mijn moeder: "Wat heb je gedaan?" Ze heeft daar geen moer mee te maken. Dat zei ik rustig. Ik had een hekel aan dat mens. Ik kan er niks aan doen, maar het is gewoon zo. Het mag eigenlijk niet, want dat mens, de mensen, konden er niets aan doen, dat het oorlog was en noem maar op. Het is die verpaupering die, ja nou, die verschrikking. Vreselijk. Toen moesten we bonen af gaan halen en dan ging ik met mijn moeder bonen afhaken en ik ging aan het werken toen ik 15 was.

I-1: Dus na de oorlog heeft u het nu over?

G: Even de oorlog maar even vergeten, want weet je, dat was even te veel weer [is erg emotioneel]. Er komt een beetje te veel terug. Ja, ik heb ook kolen moeten jatten voor mijn vader. Bij het Spoortje hebben we nog kolen opgehaald. Daar kon je ook doodgeschoten worden. Daar moest je ook voorzichtig zijn, maar je vader stuurde je wel daar naartoe.

I-1: Geen kinderwerk toch?

G: Nee, dat is zeker geen kinderwerk. Daarna zijn we toen, toen ik 15 was ben ik op de wasserij gaan werken en daar was een beetje narigheid gekomen, dat heb ik verteld, dat zei ik nog, toen keek ik je aan. Die kleding van Wassenaar.

I-2: De onderbroeken.

I-1: Vertel, vertel voor de band.

G: Nou, mijn vader, we waren natuurlijk erg arm en we hadden altijd kapotte kleren en mijn moeder kon niet meer naaien of wat dan ook. Dus dan zegt mijn vader: "Joh, in Wassenaar hebben ze altijd van die mooie kleren, ga jij die kapotte kleren van mij maar eens ruilen in van Wassenaar". Precies weet ik het ook niet meer, kan ik het anders vertellen, dat weet ik ook natuurlijk niet. Maar zo helemaal in details kan ik dat wel vertellen maar niet helemaal. In ieder geval, mijn vader zei dat tegen haar en toen zegt hij: "Jij kleine zus, ga maar naar de (onverstaanbaar) kamer en naar dit en naar dat". Gaat je niks aan, man. Toen was hij thuis. Toen was hij weer thuis. Want ja, hoeveel keer hij weggeweest is, dat kan ik niet meer, dat kan ik niet meer beschrijven. Het staat wel in mijn boeken allemaal. En het is jammer dat ze weg zijn, dat is het.

I-1: U had heel veel dagboeken maar u bent verschillende kwijtgeraakt?

G: Als jullie die hadden gehad, hadden jullie nog winnaar geweest ook. Dan had je het met zak en al, hier, alsjeblieft. Maar in ieder geval, ik had het over?

I-1: De wasserij en de kleren en uw vader zei dat u...

G: Nee, mijn zuster moest dat doen.

I-1: Ja, wat moest ze doen, ze moest?

G: Die kapotte kleren. Want we waren beneden in de ... aan het uitzoeken. Dat moet je uitzoeken. Daar hoort dit en daar hoort dat. Ja, ik kan van alles en nog wat, hoor. En dat we dan gingen uitzoeken, want dat was een kapotte broek. "Waar ben jij mee bezig?" Toen was ik ook beneden. Mijn vader zei toen... Mijn baas zei toen dat ik naar de boordenkamer (?) moest. Afijn, nu die onderbroek, die hadden manden. Wassenaar had manden. Wij hadden gewoon jute zakken waar onze kleding in zat. En ik zei: "Wat zei je daar, Wassenaar?" Ze zei: "Ga even naar de wc dan". Ik zeg: "Waarvoor dan?" "Ja, moet je niet naar de wc?" "Ja, ik moet naar de wc". En ze heeft het toen gauw gedaan. Ik had het wel in de gaten, maar ik denk: als je dat wil doen, dat moet jij weten. Ik wist er wel van af.

I-1: Maar ze ruilde kleren om?

G: Ja, en toen had ik een schortje gemaakt op school, dus vierde klas, de vierde klas heb ik een schortje gemaakt met twee van die eendjes erop. En ook een roze onderjurkje met blauw afgezet. Genaaid. Naaïen, breien. Alles dat kan ik. Geweldig hoor.

I-1: Er wordt geklopt op de deur. [korte onderbreking]

G: Dus ja, dan krijg je dat geval natuurlijk van, à propos, dan halen ze je van je à propos af. Wat was ik nou aan het vertellen over die?

I-1: Over het mooie schortje dat u had, dat u kon breien.

G: Wat gebeurt er. Ik werd om een uur of half twee ongeveer word ik van boven afgehaald. Werd ik van beneden afgehaald naar boven toe en toen zei de chef: "Wat hebben jullie gedaan?" Ik zeg: "Ik niks, wat dan?" Hij zei: "Nou moet je naar beneden komen zitten, op kantoor komen". [onderbreking]. Dus we gingen naar het kantoor en we zaten op het kantoor, zit de politie. Ze was gegrepen, mijn zuster, ze hadden het gezien beneden, maar ze hebben niet gezien dat ik er bij was. Maar toch, ik mocht niet naar huis, ik moest ook mee naar het politiebureau. Nou, daar zaten we, op het politiebureau, en we hebben daar gezeten van 's middags een uur of vier dat ik daar toen werd gebracht tot 's avonds een uur of tien, halfelf. En toen mocht ik dan naar huis. Maar daar waren in die cel, waar wij zaten, was er eentje en die had bij Pel, de chocoladefabriek, daar heb ik ook nog gewerkt, en daar had zij truffels in een zak, we hadden altijd van die zakken met bandjes. En in die zak daar had zij truffels zitten en toen zei ze in die cel, wie wil er een chocolaatje. Kom op. En toen gingen we met zijn drieën (onverstaanbaar). Zij werd ook maar bij ons gezet, Grietje van den Bos. Kan je nagaan, de naam weet ik ook nog.

I-1: U zat met zijn drieën in de cel?

G: Met zijn drieën en dan kwam er weer eentje bij. En die had weer wat anders.

I-1: En waar was dat politiebureau?

G: Aan de Zonneveldstraat. En zaten wij die chocola, maar het was een uur of halftien ongeveer. Hij zei: "Wat heb jij nou weer"? Alle chocola liep langs mijn mond. Ik zei: "Ik heb niks". Hij zei: "Je hebt toch niet op de wc gezeten en je in zitten smeren?" Zo bruin was dat. Ik zeg: "Ik geloof dat jij ook een gaatje in je hoofd hebt". In je hoofd, zo zei ik het, want ik werd al een beetje netjes ook. En toen zei hij: "Ja, maar je hebt chocola gegeten, wie heeft er chocola in zijn handen?" Ik zei: "Nou, niemand". Maar ja, we werden wel weer op het matje geroepen en moesten dan weer terug naar die cel en zij ook, en mijn zuster ook. Maar mijn zuster lag wel op een bedje daar in die cel. Ik kan die cel nog zo voor me halen. En toen zei hij, nou ja, zei hij: "Je mag niet naar huis alleen". Ze waren bang als ik naar huis ging dat mijn zuster nog meer gestolen had en dat ik naar huis ging om dat daar weg te halen. En zo klein als dat je dan bent, nog zo jong bent als je bent, begrijp je dat wel een beetje. Maar ik had niet door dat zij dat bedoelden. Maar er waren twee broers van mijn vader, die waren ook politie.

I-1: Die zaten bij de politie?

G: Ja, die zaten ook bij de politie. En die kwam naar mij toe en toen zei hij: "Wat heb je dan gedaan?" "Ik heb niks gedaan". "Nou", zei hij, "ik zal zorgen dat dan jij weg mag". Maar toen mocht die Grietje Bos ook weg, want die had maar een paar dingetjes gestolen. En toen kwamen we bij die hoofdagent binnen, Hermans heette die, hij zei: "Hebben jullie chocola

gegeten?" Ik zei: "Ja, mag dat niet"? Ik zei: "Nou, zij had nog vier van die dingetjes, we hebben alle drie een snoepje gehad". "Oh, oh", zei hij, "dat mag niet". Ik zei: "Waarom niet?" En ik bleef brutaal. Ik bleef brutaal. En toen zei hij: "U bent wel een leuk meisje", zei hij, "je mag naar huis". Ik ging naar huis, maar er moest er eentje met me mee. Want m'n vader stond al bij het politiebureau te wachten en wou mij een paar klappen geven. Toen zei zijn broer: "Durf jij dat kind eens aan te raken, dan ga je gelijk hier de cel in. Dan kan je bij je andere dochter gaan zitten." Ja, we hebben veel en veel meegemaakt. Te veel.

I-1: Te veel?

G: Ja, te veel. Ik wou dat ik mijn boeken nog had, dan had ik alles kunnen vertellen.

I-1: Maar u heeft het nou over ooms, dat waren Leidse politiemannen. Had u daar nog contact mee?

G: Nee, natuurlijk niet. We hebben nooit contacten met die familie gehad.

I-1: Waarom niet?

G: Het verwatert weer bij die mensen. Alleen familie Zandbergen, daar heb ik nog steeds contact mee omdat ik de persoon ben die het echt allemaal opzweept.

I-1: Dat is uw tweede huwelijk?

G: Tweede huwelijk.

I-1: Maar u had dus een opoe aan de Morsweg en de ooms, de Philipse ooms, die zag u niet. En andere familie, aan uw moederskant? Tantes of ooms?

G: Nee. Ja, tante Cor. Maar daar moest ik werken en dat ik de vuiligheid van de katten moest opruimen, dat doe ik niet. Nee, dat doe ik niet meer. Ik deed het wel, maar later niet meer.

I-1: En heeft u zich ooit afgevraagd: waarom was mijn moeder zoals ze was? U mocht haar niet, maar heeft u ooit...

G: Er zijn wel meer mensen die hun vader en moeder niet mochten. Dat weet ik wel zeker. Want als ze mij op straat tegenkomen dan vragen ze van: "Och, leef je nog meid? Nou, u had allang dood kunnen zijn, want je kreeg me van die klappen daarzo".

I-1: Maar had u in uw omgeving meer meisjes die opgroeiden zoals u of was het een uitzondering wat u meemaakte?

G: Nee hoor, meisjes en jongens. Ik ging altijd als we weer gingen spelen, ging ik ze ophalen en dan gingen we naar Leidse Hout, ging ik spelletjes doen met die mensen. Ik was de persoon die dat deed. Ik haalde ze wel op en ik maakte dan dat ze vertier hadden, zeg maar. En of we gingen daar ballen of we gingen daar spelen, allemaal liggen en dan over elkaar heen slingeren. En wat ook, op de Nieuwe Rijn hadden we een lantaarn staan. Zulke dikke touwen hadden we, bonden we aan de lantaarn zo over dat water heen. Dus ik zeg, ja, daar komt elke keer weer wat opdagen.

I-1: Maar dat vraag ik me toch af. U had een harde jeugd, geen leuke jeugd. Dat zegt u zelf ook, keiharde jeugd; waren er meer meisjes, vriendinnen die dat ook hadden thuis? Weet u dat nog?

G: Even denken hoor. Nee, al die mannen en vrouwen gingen wel goed met elkaar om. Maar niet om te zeggen van zoals ik. Ik was echt de enigste die zo'n slecht leven had. Want mijn moeder, die zorgde niet voor de kinderen, ze wilde wel kinderen, maar ze zorgde er niet voor. En mijn vader, nou ja, die nam elke keer de benen met andere vrouwen, kan je wel zeggen. Ik heb ook verteld dat die halfbroer, heb ik dat verteld?

I-1: Ja, via uw vader bent u erachter gekomen dat u een halfbroer heeft.

G: Dat vind ik allemaal niet prettig natuurlijk. Het ligt voor de hand om dat allemaal maar een beetje op te rakelen. En dat is waar. Maar je komt er altijd achter, dat soort dingetjes. Dat ik het maar heb opgeschreven van de Cemsto nog, wat ik nog allemaal gewerkt heb.

I-1: Zullen we daar nu naar toe gaan? Over werk? U vertelde van de wasserij. U noemde de naam, maar wat was die?

G: Spronk, maar die is overgegaan naar Vasen [Wasserij B. Spronk N.V., Witte Singel 14, sedert begin 1948 Gebrs. Vasen].

I-1: En waar zat die?

G: Op de Witte Singel. Ietsje van het Diaconessenhuis af.

I-1: U heeft natuurlijk al vroeg geholpen met bonen pellen?

G: Ik had verkering met een politieagent. Ik wou dat ik die nog had gehad. Dat was een leuke vent. Hoe heette hij. Cor Haringa en die kwam uit IJmuiden vandaan en die zei: "Oh, ga je bonen afhalen? Kom ik ook met de handkar". Dan gingen we met zijn tweeën met de handkar, gingen we bonen halen bij de Vita op het Levendaal, conservenfabriek Tieleman en Dros op de Uiterste-, op de Middelstegracht en dan had je Nieuwenhuizen en dat was op de Morsweg.

I-1: En daar haalde u de bonen op, en dan?

G: Zakken bonen haalden we op. En dan pakte je een zak op, die gooide je uit op de tafel en dan ging je ze afhalen.

I-1: Dat gebeurde binnen?

G: Ja, allemaal binnen of ook buiten. Zie de foto uit de krant, daar hebben we ook bij gezeten. Maar toen was ik nog klein, dat kan ik niet, dat weet ik al niet meer.

I-1: En wat voor bonen waren het? Weet u dat?

G: Tuinbonen, sperziebonen, snijbonen, wortelen, wat had je nog meer? Nog eentje. Je had er vijf verschillende groentesoorten.

I-1: En wat moest u met de wortelen doen, dan?

G: Koppen, en ook van dat schrappen. En als je nou bij wijze van spreken, dan wordt, alles wordt gewogen. Tot het vuilafval, ook gewogen, en als er nu een kiloetje zeg maar een pondje eraf was, dan kreeg je een boete. En dat is net zo als op de wolfabriek. Als je daar te laat was, kreeg je een kwartje boete. En we woonden in een huis en daar betaalde mijn moeder toen voor één gulden.

I-1: En welk huis was dat?

G: Dat was in, was in alle huizen, kan je wel zeggen. Even wachten hoor. Eén, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, acht, tot 18 december 1934. Die andere huizen weet ik niet meer. Maar tot 1934 weet ik dat.

I-1: En toen betaalde uw moeder een huur van één gulden? Dat is de Kolfmakersteeg zie ik. De huur van het huis was?

G: Eén gulden.

I-2: Per maand?

G: Per week, per week.

I-1: En hoeveel verdiende u met bonen pellen? Weet u dat nog?

G: Nou, dat lag er aan, hoor. Want af en toe, dan kreeg ik niks. Ik kreeg niks.

I-1: U zelf kreeg niks, het was voor het gezin?

G: Voor het gezin? Nee, voor haarzelf. Misschien ging ze later met een vriend van mij mee, zaten ze aan tafel, zaten ze te borrelen. Ja, dat is ook allemaal gebeurd. Ik kan even niet meer (emotioneel).

I-1: Dus dat was het werk voor de bonenfabrieken: groenten schoonmaken? En we hadden het ervoor over de wasserij en dat was later dan, denk ik. En u wilde nou net iets?

G: Nee, de wasserij was eerst en dan ga ik naar de wolfabrieken. Van de wolfabrieken ga ik naar een restaurant. Dat was Zomerzorg.

I-1: En kunt u nog wat vertellen over de wolfabrieken?

G: Nou, daar heb ik een narigheid meegemaakt. Als dat, ik had zo tot zover lang haar en dan staan er 24 klossen op een rij. Hier staan de klossen en daar staan de strengen. Dan moet je zo'n rad (?) pakken en dan moet je die streng over die rad (?) leggen. Even los maken, touwtje doorheen om de klos winden. En zo 24. Maar als je lang haar hebt, dan moest je een knotje, een petje hebben en dat had ik nou niet. En toen ben ik bij de 23, want de laatste kon ik niet meer bij en toen hing ik in de hoogte. Ik had een drijfriem naast me en een drijfriem, als hij haar pakt, pakt hij je helemaal. En toen heb ik daar gehangen. Vandaar dat dit stukje [wijst op haar hoofd], dat wil niet groeien.

I-1: Dat is eruit gehaald met wortel en al? Dat was pijnlijk.

G: Daar heb ik gelukkig niets van geweten. Ik lag in het ziekenhuis (onverstaanbaar). Er was er eentje die was zo lollig. Ik was een beetje te laat. Dan zegt de chef: "Moet je maar op tijd komen". Zeg ik: "Houd je kop". Zo liep ik voorbij. En toen zegt hij: "Dadelijk als er wat gebeurt", zegt hij, "denk erop hoor, je hebt gelijk ontslag". Ik zei: "Dan maar ontslag". Maar ik liep ook door, want ik moest die klossen op tijd weer aanzetten. Nou, op de 23^e, 24 staan er, maar op de 23^e kon ik niet meer bij. Want Ruudje van Nis (?) was zo bijdehand om mij te roepen en ik riep: "Wat is er dan?" En mijn haar ging daarheen. Nou, ik had echt zulke lange haren. En ik had nog maar zo'n stukje over. Nog korter dan hij.

I-1: En u komt bij in het ziekenhuis, vertelde u.

G: Ja, ik kwam bij in het ziekenhuis.

I-1: Had u een hersenschudding?

G: Nou, ze dachten eigenlijk dat ik een schedelbasisfractuur had. Omdat ik drie of vier weken geen woord heb kunnen zeggen. Nooit een antwoord gaf. Ze hebben nooit een antwoord gehad. Ineens kwam ik uit mijn woorden vandaan en toen zei ik: "Doe de deur even dicht". En toen zegt de dokter: "Wat is dat?" Ik zei: "Je moet de deur dichtdoen". En toen merkte hij dat ik weer helemaal bijkwam. Maar voor de rest, weet ik echt niet.

I-2: Wat een vreselijk ongeluk zeg!

G: Dat zijn zeker vreselijke ongelukken.

I-1: En de wolfabriek, dat was toen voorbij? Of bent u nog teruggegaan?

G: Nee, toen ben ik naar Zomerzorg gegaan.

I-1: Naar Zomerzorg? Op de Stationsweg?

G: Aan de Stationsweg.

I-1: En wat voor werk deed u daar?

G: Schoonmaken, achter de bar, en dan 's nachts ook nog, want dan moest ik dan. Werd ik gehaald door Van Veen, die woonde toevallig daar (wijst naar buiten, richting 5 Meiplein). Die woonde in de hoogste flat en die kwam mij dan halen. Nou, toen was er zo'n armoe. We hadden een lamp hangen, in de Langestraat was dat, kwam hij me halen en toen zei hij "Buurvrouw, mag ze een keer met me mee, want ze moet vannacht werken". Ik denk: werken? Ik vond het helemaal vervelend. Het was met oudjaar, dus het was nog geen nieuwjaar en dan wil ik dat mens, die zit dan toch ook alleen. En daar heb ik toch ook niks aan. Dus ik ging met Van Veen mee. En met dat die man naar boven komt, het is een bovenhuis, hij komt naar boven. En ik zit met een bord pap op dat moment. Ik zit met een bord pap. Komt die lamp naar beneden! Pats, zo in mijn bord met pap. Dus, we wisten niet wat we moesten doen, allemaal. Nou echt, ik ben geschrokken. En toen zei hij: "Ik zal even helpen". Dus hij ging dat allemaal opruimen en doen en ik ging even een ander dingetje aantrekken (onverstaanbaar). Maar ja, we zijn, ik ben meegegaan. Ik heb mijn werk gedaan. Nou, ik was vier uur 's nachts pas thuis. Ik was wel geschrokken natuurlijk. Ik zat te beven op mijn werk.

I-1: Maar Zomerzorg, wat voor tent, wat voor restaurant, wat was het precies?

G: Restaurant en een hotel was er niet. Het was geen hotel. Het was een restaurant. Het had een café beneden, je kon daar 's morgens koffie drinken. Ik heb al die foto's hierin gedaan. Moet ik ze nog tevoorschijn halen?

I-1: U kunt het ook beschrijven, is ook goed. En een bar, had u het over ook.

G: Dan had je, momentje, even kijken. We kwamen er zo in (wijst op kaart).

I-1: U kwam naar binnen.

G: Dat was dan het portiek, zeg maar. Dan had je daar het restaurant.

I-1: Aan de linkerkant.

G: Aan de linkerkant. En dan had je daar een vloertje.

I-1: In de verte, rechtdoor.

G: Voor de dansvloer. En dan had je daar de wc, zo. En dan ging je zo en weer rechtdoor en daar had je ongeveer zo'n pad (maakt armgebaren) en dan had je daar de bar.

I-1: De bar was rechts.

G: Hoe weet je dat?

I-1: Omdat u rechts zwaait.

G: Ja, ja, je weet er meer van. En boven was de keuken. Nee, er was eerst nog een verdieping, boven kom je en dan heb je daar een eet, eet, eetafdeling. En achter die eetafdeling had je een, had je ook zo'n vloertje en had je ook zo'n barretje. Dus beneden had je koffie en boven had je eten. Daar is de dansvloer en daar had je ook een dansvloer.

I-1: Twee dansvloeren? En het was best wel lang open dan, denk ik.

G: We waren open tot 's middags waren we om twee uur. Nee, om twee uur moesten wij dan het café, het restaurant boven schoonmaken en dan mochten we naar huis tot zes uur, en om acht uur moesten we weer terug zijn. Om zes uur moesten we weer terug zijn. En als we dan binnenkwamen, dan was het gelijk van "Gaan jullie maar gelijk aan de gang". Maar dan liep het al vol. Was altijd druk. Vreselijk druk altijd.

I-1: En u heeft schoongemaakt, maar ook u nog ander werk daar?

G: Ja, bier tappen en alles. En de mensen proberen naar de dansvloer te krijgen.

I-1: En hoe doe je dat?

G: Nou, een beetje lol maken. Ik ging een beetje lol maken. Dan denken ze: dat is een vrolijk iemand, die achter die bar staat. Nou ja, dan zei je: "Kom even, we gaan aan het dansen". En ik pakte ook wel een paar van die mensen beet en dan liepen ze dansen natuurlijk.

I-2: En wat voor soort mensen kwamen daar? Wat voor soort mensen kwamen daar? Eten en dansen. Jonge, oude?

G: Geen mensen uit Wassenaar.

I-2: Nee, allemaal Leidse mensen?

G: Ja, echte Leienaars. Echte Leienaars.

I-2: Maar met gezinnen?

G: Er kwamen ook wel directeuren voor zaken. Die kwamen er ook. Maar die kwamen meestal in de ochtend. Maar 's avonds en 's nachts was echt dat ordinaire gedoe. Echt ordinair.

I-1: En wat bedoelt u met 'echt ordinair'?

G: Goed drinken en dan eeeeeh.

I-1: Veel lawaai en goed drinken?

G: Ja, dat is toch zo?

I-2: Hoe oud was u toen? En hoe lang heeft u daar gewerkt?

G: Eén jaar, twee jaar. Daar heb ik twee jaar gewerkt, ja.

I-2: En hoe oud was u toen?

G: Ik denk dat ik de baby al had. Toen had ik al een baby, ja.

I-1: Dus was u ouder dan 19.

G: Ik was 19, ik was, natuurlijk. Ik was 23, toen ben ik van Zomerzorg naar de Chinees gegaan. En bij de Chinees vandaan ben ik getrouwd.

I-1: U was 22, 23, daar bij Zomerzorg?

G: Ja.

I-1: Vond u het leuk werk?

G: Geweldig. Ik wou dat ik het nog kon doen.

I-1: En hoe was uw baas?

G: Van Zomerzorg? Een dronkenlap, Karel [H.J. Kanis?] was een dronkenlap. En die had en we hadden een juf en die moest mij dan werkzaamheden geven en alles en daar had hij een beetje mee van. En ik ben ook in Dordt terecht geweest, bij het Oranjehotel, heb ik ook 14 dagen moeten werken voor hem. Want dat was zijn hotel, van zijn eerste vrouw. Maar hij was gescheiden en dan had ze boven in die keuken was er een kamertje en dat heeft zij apart gekregen. Op een keertje kwamen we binnen en toen zei ik: "Waar is juf?" En toen zei hij: "Moet je juf weer hebben?" En toen was hij al lekker aangeschoten. En ik zeg: "Is het weer raak met je?" Ik was echt brutaal tegen de baas ook hoor, netjes brutaal. En toen zei hij tegen mij van: "Wat moet je nou met die juf?" En ik zei: "Wat moet je met je dronken kop met die juf? Je bent een zuiplap", zei ik dan, "ik zou jou nooit van mijn leven moeten". Ik zei alles tegen die lui hoor. En toen vloog hij haar nog een keer achterna. En toen allebei haar polsen heeft ze gebroken. Ze vloog door de deur heen. Maar ik was net toevallig alleen daar binnen. Net op dat moment was ik alleen binnen. Dat was om een uur of zeven, half acht of zo iets, en toen zei ze: "Riek, Riek, hij is weer bezopen, hij is weer bezopen". En toen is zij gaan hollen naar boven. Had ik er nou achteraan gegaan, was het misschien niet gebeurd. Maar ik liet haar gaan. En zij dacht dat hij achter haar aan zat, natuurlijk. Hij ging wel achter haar aan, maar ik ook er achteraan. En als hij wat doet, krijgt hij een paar lellen van mij. Echt. Maar ja, hij kon haar niet meer pakken, want ik ging voor hem staan, zo (kruist haar armen vastberaden over elkaar). Zo, wat moet je dan, zatlap? Nou, toen is ze door die deur heen gevallen. Ja, toen was het helemaal rapen zuur. Hard naar beneden gegaan, ooooh.

I-1: En de polsen gebroken?

G: Ja, allebei de polsen gebroken. Het was een buitenlandse vrouw, was het. Een Joodse vrouw. Je kon het zien ook en merken aan haar dat ze joods was. Maar ik vond het een heel lief mens. Trouwens, ik was gewoon haar zusje. Het was heel fijn daar om te werken ook.

I-1: En weet u nog wat u verdiende?

G: Even denken hoor. Want op de wolfabriek had ik, even denken, 40, nee 32 gulden, 32 gulden per maand. Maar per week werd dat uitgedeeld. Per week. Maar toen zijn ze weer gaan zakken, want er was geen werk en alles en wordt er van jou afgehaald. En later ben ik bij die, even denken hoor, bij Zomerzorg daar verdiende ik aardig hoor. Daar had ik 50 gulden per maand.

I-1: En ook fooi, misschien?

G: Ja, dat kreeg niemand. Dat hield hij zelf.

I-1: En moest u van dat geld, moest u dat afdragen thuis?

G: Alles. Ik heb tot mijn 24^e jaar thuis gewoond, maar ook alles op tafel leggen. Ook in de oorlog, toen ik van school af kwam, en dat ik een broodje kreeg, over de hele week. Of een zakje koekkruimels over de hele week. Nou, dat geef je dan zomaar even over.

[koffiepauze]

I-1: Wat was de reden waarom u wegging bij Zomerzorg? Weet u dat nog?

G: Even denken, want.

I-1: Naar de Chinees, zei u?

G: Ja, dat was door de ziekte van die kleine jongen. Van mijn zoontje. Dat kind werd ziek en ik moest een paar dagen thuisblijven. Ik moest naar een dokter en alles, weet ik veel allemaal. Ik ben daarvoor weggegaan, de ziekte van mijn zoontje. Maar ja, het was wel zo dat iedere keer, hij kwam me halen toch, voor in de avond. Af en toe in de avond, ben ik er nog wel geweest. Want daar zaten ze elke keer mee omhoog, natuurlijk, niemand die in de avond dat wil doen.

I-1: Maar u heeft dus eigenlijk zelf ontslag genomen om er meer te zijn voor uw zoontje?

G: Maar ik heb ook bij, maar dat is weer later allemaal. Maar ik heb, in dat geval van Zomerzorg ben ik naar de Chinees gegaan. Daarvan uit ben ik getrouwd.

I-1: En de Chinees op de Breestraat, zei u in het voorgesprek.

G: Want die zat toch onder de eczeem, dat heb ik je verteld.

I-1: Waar zat die?

G: Onder eczeem. Allemaal van die vieze.

I-1: Oh, de baas. De baas, vertelde u in het voorgesprek, zat onder het eczeem. En wat moest u bij het Chinese restaurant doen? Wat deed u?

G: Schoonmaken. Het restaurant schoonmaken. En al het zilver poetsen en weet ik verder allemaal. Afwassen.

I-1: En waren die werktijden?

G: Van negen tot twaalf en van twee tot vijf.

I-2: Van twee tot vijf. Als u nou overdag zo werkte, waar bleef uw zoontje dan?

G: Mijn moeder. Ze heeft toch dat kind op haar laten zetten?

I-1: De voogdij.

[Korte onderbreking; de zoetjes worden op tafel gelegd]

G: Die Chinees, die, daar ben ik vanuit getrouwd en heb ik je nog verteld, dat ik van vet over die (onverstaanbaar), toen was je aan het schrijven.

I-1: Ja, maar ik luisterde wel. U heeft het over het voorgesprek, toen heeft u verteld over een incident dat. Was dat de baas?

G: Nee, dat was de kok. Sia (?). Kok Sia.

I-1: En wat gebeurde er; wilt u het nog vertellen wat er gebeurde?

G: Nou ja, het is dat hij tussen mijn benen greep. Kom nou, dat doe je toch niet? Maar ja, hij wou trouwen met mij, die Sia. Sia, Sia vroeg: "Riekje kom met Sia?" Ik zeg: "Nee, niks daarvan". Nou en toen had ik die boer uit (onverstaanbaar), ik zeg gewoon boer. Het is toch zo. En daar trouwde ik mee, maar vanaf het begin af is het helemaal nooit wat geweest. Nooit wat geworden. Ik was 14 dagen getrouwd en toen lag hij met zijn zus boven. Dat is toch niet normaal?

I-1: En toen u trouwde, verliet u Leiden?

G: Nee, ja, jawel, toen ben ik getrouwd. Ik kon er bij mijn moeder niet in, ik ben toen in Maarssen, Westbroek heette dat toen, ben ik bij hem ingegaan bij die boerderij. Ik heb wat varkentjes tegen de muur moeten gooien.

I-1: Een Leids meisje ging op de boerderij werken?

G: Dat is waar. Dat kan je je toch echt niet voorstellen, want ik ben toch een echte Leidse en als je dan in een dorpje komt. En iedereen mocht mij ook. Iedereen. Als ik de baan op kwam, de weg op kwam, dan zeiden ze: "Oh, daar komt Riekje weer. Ha, Riekje, dit en dat". Iedereen hoor. Het is heel gek, maar het blijkt zo.

I-1: En het zoontje dat u al had, ging dat, ging die mee naar Westbroek?

G: Nee, die mocht niet. Het was haar zoon. Het was mijn zoon toch niet meer?

I-1: Van uw moeder?

G: Het was toch een kind van mijn moeder?

I-1: Zij had de voogdij gekregen?

G: Ja, zij heeft de voogdij gekregen, omdat ik moest werken. Had ik niet gaan werken, bij het kind was gebleven, dan was het mijn kind geweest. Daar ben ik zeg maar achteraf. In deze tijd zeggen ze bommoeder.

I-1: Een bommoeder.

G: Ja, dat is toch zo?

I-1: Bewust ongehuwde moeder. Door nood gedwongen. Was dat niet zwaar voor u om te werken, terwijl er een kindje was?

G: Nou nee. Dat komt omdat je dan. Toen was ik al echt realistisch hoor. Ik gaf nergens om. Als ik slaag kreeg, nou ja, ik heb het je verteld, mijn vader hier zit en ik daar en mijn zuster een paar klappen in haar gezicht kreeg en zo. Nou, dat heb je dan gehoord, maar, ik weet niet hoe ik het uit moet leggen, maar als je binnenkwam, was al gelijk: "Oh, ga maar eens kijken of er wat te eten valt, want als er niks te eten valt, dan donderstraal maar op". Was echt de woorden die ze zeiden. En ik zal nooit een naam gehad hebben, ze zullen nooit geen Riekje gezegd hebben, Rika ook niet. Altijd was het 'de kleine'. En mijn broer was 'de jongen' en mijn oudste, mijn zuster daarop die heette 'de lange' en mijn oudste zuster heette 'de grote'. Dat waren de namen van ons. En ik zei tegen mijn moeder 'mens' en tegen mijn vader zei ik 'de oude'. En daarvoor moest ik gaan leren schrijven. Want ik heb nou op een briefje. Kijk, zo moest ik gaan leren schrijven.

I-1: Het alfabet.

G: Ja. Zo heb ik leren schrijven.

I-1: Wie heeft u leren schrijven?

G: Mijn vader toch? Al die letters moest ik zo opschrijven en dan moest ik daar wat proberen uit te halen.

I-1: Maar waarom deed hij dat?

G: Omdat ik moest leren, op school alvast vooruit was. Ik moest vooruit zijn. Maar als hij thuis was.

I-1: Maar dan bekommerde hij zich wel om u? Hij vond dat belangrijk om u bij te brengen.

G: Nou nee, omdat hij elke keer uitgescholden werd voor 'ouwe' en 'je bent hartstikke gek' en 'je moet voor je kinderen zorgen'. Zulk soort dingen natuurlijk. Ik was brutaal en omdat ik dat elke keer deed, dan moest ik, hoe noemen ze dat, een boete?

I-1: Strafrechts?

G: Strafrechts maken.

I-1: Hij leerde u schrijven, zegt u, om u strafregels te laten schrijven?

G: Juist.

I-1: Duidelijk.

G: Heel duidelijk. Ja, en dan was het elke keer van “denk erom dat je dat niet meer schrijft”. Ik zei: “Wat schrijf ik dan?” Ik schrijf dat je me niet meer lastig moet vallen, ik schrijf dat ik ‘ouwe’ zeg, dat ik geen vader zeg omdat je je kinderen niet verzorgt en dan, hele rijtjes ging ik schrijven. Het was prachtig. Mijn zusters en mijn broer: “Hoe durf je, anders krijg je een pak slaag of zo”. Ga weg. Ik was niet bang, en nog niet. Er staat nog een stok achter de deur.

I-2: Maar u ging naar Maarssen en hoe lang heeft u daar gewoond?

G: Twee jaar. Want toen werd, toen ging zijn zuster trouwen en die moest dan bij moeder in en moest ik eruit. Met mijn man en kindje.

I-1: U moest de boerderij verlaten?

G: Met mijn kindje.

I-1: U had inmiddels een kindje samen?

G: Ja, nee, niet van deze man.

I-2: Van uw eerste huwelijk?

G: Van mijn tweede huwelijk had ik er eentje.

I-2: En met uw eerste man bent u naar Maarssen gegaan. U werkte bij de Chinees en toen bent u getrouwd, toen naar Maarssen gegaan en met die man heeft u geen kinderen?

G: Daar heb ik vier kinderen van.

I-2: Vier kinderen van.

G: Omdat zijn moeder erbij was.

I-1: En het eerste kindje van die vier werd geboren in Maarssen?

G: Nee, dat werd geboren in Leiden en toen was ik 19 jaar.

I-1: Dat was uw zoon.

G: Dat was mijn zoon.

I-1: Voor wie uw moeder zorgde?

G: Ja, en dat kind dat is van die man waar ik voor de tweede keer mee getrouwd ben.

I-1: Dat heeft u verteld in het voorgesprek. Maar toen u trouwde, toen kreeg u vier kinderen?

G: Ja, vier en nog een paar miskramen. Ik had er twaalf kunnen hebben. Echt waar. Ook een tweelingetje, nog een meisje. Hij heeft drie kwartier geleefd, nog. Hij staat nog op sterk water. In het ziekenhuis. Ja, dat huwelijk. Als ik daarover ga vertellen, oooooh, dat was vreselijk. Ik heb nog in de Doelensteeg ook gewoond. Heel groot huis. Ik ging voor twee gulden vijftig moest betalen voor dat huis.

I-1: Wacht even hoor, u heeft Leiden verlaten, bent gaan trouwen, maar wanneer kwam u dan weer terug? Hoe oud was u toen?

G: Na twaalf jaar heb ik daar gewoond.

I-1: Dus dat is twaalf jaar.

G: In '76 ben ik teruggekomen hier in Leiden.

I-1: En de Doelensteeg, waarover u het nu heeft, was dat in '76?

G: Ja, nee, natuurlijk niet.

I-1: Ja, ik was er niet bij, sorry.

G: Dat was in '56.

I-1: In '56. Ja, natuurlijk.

G: In '54 ben ik de eerste keer getrouwd. Zeven mei '54. In '76 ben ik hier in Leiden teruggekomen en toen heb ik in de Hoflaan gewoond. Van de Hoflaan heb ik een jaartje daar gezeten, want toen kwam ik mijn vriend tegen weer, waar ik dat kind van had. Maar we wisten niet dat het kind van hem was. Want als je elkaar verlaat dan, je bent in verwachting, verlaat elkaar en dan ben je 27 jaar verder, dan weet je niet wie dat was. Tenminste ik niet. Na 27 jaar. En toen ben ik hem weer tegengekomen en nou, dan krijg je die narigheid weer van: "Wil je met me trouwen?" En ik zei: "Ja, maar ik heb een kind, noem maar op". "Dat is waar ook", zei hij, "dat kind, dat heb je verteld, dit en dat". Maar hij praatte er nooit over. Het leek net of hij voelde dat dat kind wel gekomen was. Of hij het voelde. Maar hij heeft er verder nooit over gesproken. En toen zijn we getrouwd, 23 maart '78.

I-1: En dat was uw tweede huwelijk? Maar u kende hem al heel lang.

G: Ja, heel lang. Al vanaf 19 jaar.

I-1: Even kijken. Als u wilt, kunt u nog vertellen hoe het was om, toen u zwanger raakte toen u 19 was? Werkte u toen?

G: Natuurlijk, op die wolfabriek.

I-1: Dat was toen u op de wolfabriek werkte. Nog voor het ongeluk wat u beschreef?

G: Ja, dat was, dat ongeluk was toen ik 16 of 17 jaar, even na de oorlog was het. En toen was het erna gekomen.

I-1: U merkte dat u zwanger was en u kwam thuis. Hoe ging dat? U vertelde dat?

G: Nou, ik heb gewoon gezegd dat. Mijn moeder miste mijn bandages.

I-1: Als je ongesteld was vroeger, dan gebruikte je die.

G: En dat miste ze. Al een hele maand. Dan zei ik, dan ben ik een maand in verwachting of twee maanden. Weet ik veel. "Je bemoeit je niet meer met die gozer", en dit en dat; "het kindje komt wel groot". Ik zei: "Ja, blijven werken doe ik toch". En zodoende is het kind gekomen en ik zat in de taxi en toen had ik weeën, en toen zat er een vriendin naast me, Trien Verhoven, en die zat naast me en die zei: "Je gaat toch nog niet bevallen he, je gaat niet bevallen?" Ik zei: "Wat is dat dan, bevallen?" Kan je nagaan. Echt dat onnozele. En ik kreeg een paar weeën en toen zei mijn moeder: "Durf maar eens, je houdt hem maar binnen". Zo zat ze

in die taxi. En die taxi werd weer betaald door de kerk. Kan je nagaan. Narigheid allemaal he. Nou, en toen werd het geboren in het ziekenhuis. Het kind werd geboren in het ziekenhuis. En daar heb ik een dag of zes moeten blijven. Want vroeger had je, je mocht niet gelijk naar huis. En daarom moest ik daar blijven en toen was er een dokter en die zei (onverstaanbaar) maar ik ben voor je. De dokters waren verliefd op me geworden. Echt. Zowaar ik hier zit. Die waren echt, dokter De Witte en dan had je dokter Gravenhorst McKenzie en dokter Meyer, waren alle drie. Elke keer als ze op zaal zeiden ze: "Wat een schat van een meisje toch". Liepen even door, blijven we bij haar uit de buurt vandaan. Dus, maar ja, het kind is geboren en na zes weken moest ik weer aan de gang dan op de fabriek.

I-2: Wat ik me afvraag: speelt de pastoor nog een rol in?

G: In het leven? Ja.

I-2: In die tijd bedoel ik. Kwam hij langs?

G: Je hebt het toch gelezen in dat andere boek dat je bij je hebt. Wat je hebt meegenomen. Heb je dat stukje gelezen he, over die pastoor? Dat hij van de weg af was.

I-1: Oh, met dat beeld in het water.

G: Ja, dat is gebeurd.

I-2: Ik bedoelde meer toen u ongewenst zwanger was, zeg maar. Heeft toen de kerk nog een rol gespeeld om te helpen of zo?

G: Nee, nee, nee, nee, dat wou ik zelf niet eens.

I-1: Maar het was voor sommige mensen een schande in die tijd toch? Heeft u dat ook zo ervaren?

G: Ja, natuurlijk.

I-1: Heeft u daar last van gehad?

G: Altijd. Ik heb er last van gehad. (onverstaanbaar). Want op de brug loop ik met dat kind, was hij twee jaar. En dan krijg ik altijd te horen van: "Zo, hoeveel mannen heb je al gehad?"

I-1: Wie zei dat dan?

G: Mensen om me heen, die denken dat je met iedereen naar bed bent geweest en dat je daar een kind van hebt opgelopen. Maar dat is toch niet zo? Als je een kind oploopt dan ben je, dan ga je toch niet met iedereen naar bed of zo? Nee, ik tenminste niet, ik was er toch al een beetje beu van.

I-1: Maar de taxi werd wel door de kerk betaald? Ze boden wel hulp.

G: Pater Peereboom, de pater. Ja, mijn moeder he, die belde hem op bij de burens, die hadden, van Pranger, die woonde aan de overkant in de Langestraat en toen zei ze van: "Die meid moet naar het ziekenhuis", zei ze, "ik moet een auto hebben", zei ze. "Want ik moet naar het ziekenhuis". "Zal ik een ziekenauto bellen?", zei mevrouw Pranger. "Nee", zegt ze, "nee, je bestelt maar een normale auto". Er waren geen auto's. Er waren toch geen auto's in onze tijd? Dus ze kwam dan. Meneer pastoor kwam dan met zijn Kevertje aanzetten en die betaalde mijn

moeder. En toen zei ik: “Waar krijg jij dat geld dan voor dan? Ben je ook met hem naar bed geweest?” Dat zei ik tegen mijn moeder. Wat een tijd was dat he, ooh. Ja, ik durfde het nog te zeggen ook.

I-1: Maar dat betekent dat u ook gewerkt heeft toen u zwanger was. Tot hoe lang werkte u door?

G: Zes weken voor de tijd en zes weken na die tijd.

I-1: En ging dat? Was het vol te houden?

G: Natuurlijk. Moet je doorzetten hoor. Gewoon doorzetten. Als je niet doorzet, weet je het niet. En dan daarbij, het was echt een smerig mens. (onverstaanbaar) Zo ging dat, ze vloekte de hele boel bij elkaar. “Kom je nest uit en je gaat naar je werk”. Nou ja, doe het maar. Blijf maar een keertje thuis, krijg maar eens pijn in je hoofd.

I-1: Dat kon niet?

G: Nee, ik kon nooit ziek zijn. Voor hem, voor haar mocht ik nooit ziek zijn.

I-1: U had het net over een vriendin die meeinging in de taxi?

G: Dat was Trien van Boven.

I-1: Heeft u nog herinneringen aan vriendinnen vroeger?

G: Ja, ik heb er zoveel gehad. Ontzettend veel. Ja, Trien, ja, hoe heet ze, Beppie Flippo, nou, dat was echt een meid, precies als ik. Die klom ook in de bomen, die klom ook overal in.

I-1: En waren het vriendinnen van school of werk. Hoe?

G: Nou van school heb ik er vijf, vier meisjes en er was er eentje bij die altijd mij probeerde onder haar druk te zetten. Even onder druk zetten. Kreeg nooit een kans. Ze kreeg nooit een kans. En die heb ik buitengesloten, buiten die vijf. En toen waren we met z’n vieren en dat heb ik je verteld dat ik bij de school stond en dat ik, de juffrouw zei: “De dag van de goede god begint weer”, en dan zei ik: “Zal wel weer”. Ja, ik zei nog veel meer. En die meiden zaten altijd te lachen. Oh, vreselijk.

I-1: Maar de juf was blij als jullie binnen waren? Omdat ze zich zorgen maakte? Waarom?

G: Ze maakte zich zorgen, want ze dacht: verdorie, die ouders zullen wel bij zichzelf denken. Zij was altijd bang dat de ouders van de kinderen naar haar toe kwamen en dat ze dan op haar falie kreeg. En dat was, dat was, bij mijn eigen kinderen is dat ook gebeurd. Want er was een schoolmeester bij mijn dochter en die hield haar op school. En ik ben naar die vent toegegaan en ik zei: “Wat jij flikt, zou je moeten flikken waar ik bij ben”. Hij heeft zijn polsen doorgesneden. Ja, dat is weer maanden later dat ik dat heb gehoord. Hij had zijn polsen doorgesneden omdat ik erachter ben gekomen dat hij, hij had al vijf meisjes had hij gebruikt, op school. En dat was in Maarssen. Kan je nagaan. Ik ben voor geen kleintje vervaard. Ik pak ze zomaar bij de kladden als er wat gebeurt.

I-1: Maar uw eigen ouders, bemoeiden zij zich met school?

G: Helemaal niet.

I-1: Helemaal niet?

G: Nee, en ik had een meisje, dat zat achter mij, dat heb ik al verteld, maar.

I-1: Maar nu voor de band.

G: Ik zal het voor de band even vertellen. Dat meisje van school heet Corrie huppelepup. Nou kom ik er niet op. Corrie ... Nou ja, ze heette Corrie en dat meisje dat zit achter me. We hadden vroeger op school ook soephuis. En dan kregen we zwarte kousen, dan kregen we een geruit jurkje, en we kregen een streepjesshortje aan en zwarte hoge schoenen met veters.

I-1: Van wie kreeg u die?

G: Van de gemeente, van de gemeente. En dat was op de Papegracht. Nou, hoe heet het daar, Papengracht? Nee.

I-1: Papengracht ligt parallel aan de Breestraat?

G: Ja, nee, de Pieterskerkgracht. Pieterskerkgracht, ja. Daar was een soephuis, een prachtig huis ook, en daar kregen we altijd te eten en drinken daarzo. En daar moesten we, gingen we altijd heen. We kregen op school ook melk. Dat moest je betalen, twee cent, twee cent betalen [lacht]. Ja, dat had je vroeger allemaal.

I-1: Maar wacht even, u was aan het vertellen. Er was een anekdote over. Ik vroeg of uw ouders zich met school bemoeiden en toen zei u nee, en toen ging u een verhaal vertellen van dat meisje dat, Corine heette ze, geloof ik? Nee, zei u dat niet? Ik ben even het spoor bijster. U wilde iets vertellen wat u in het voorgesprek heeft verteld. Was dat een docent, een juf of een meester?

G: Corrie, dat zal ik even vertellen. En Corrie, die zat achter mij in de bank. Want we zaten met 44 meisjes in de klas. 44 meisjes! Echt waar. Het waren hele grote klassen. 44 meisjes en dat meisje dat achter me zit, die zei: "Jij hebt tenminste nog een soepjurk aan". Ik zeg: "Wat zeg je?" Maar zij had een jurkje aan dat haar moeder had gemaakt. En ik pak die pen [maakt prikkende beweging met een pen] en ik zei: "Zeg het nog eens". En ik wou het zo gooien en toen hield ze mijn hand tegen. Oh, ik krijg geen kans. En toen pakte ik haar potje inkt en die gooide ik gelijk helemaal overheen. Toen heeft mijn vader drie weken in de bak gezeten. Mijn vader, drie weken in de bak gezeten.

I-1: Omdat u dat gedaan heeft?

G: Ja, want dat jurkje moest betaald worden, dat meisje. En er was geen geld, dus moest hij gaan zitten. En zo ging dat. Zie, dan kom ik weer op dingetjes, weer boven. Beetje laat eigenlijk. Beetje te laat voor dit.

I-1: Goed, maakt niet uit, mag ook een beetje door elkaar. Van het een komt het ander. Zo werkt het geheugen. Dat zijn we gewend. Geen probleem.

G: Ja, zodoende. Ik ben uitgeschakeld voor drie weken, ik mocht drie weken niet op school komen en drie weken zat mijn vader in de bak, maar ik moest naar hem toe, maar ik ging nooit. Ben nooit gegaan. Ik heb hem nooit opgezocht. Dat is toch geen vader, man.

I-1: Hoe liep het verder met dat meisje dan? U zat wel samen in de klas.

G: Ja, ze heeft wel een hekel eerst aan mij gehad maar later niet meer. Later was ik het lieve meisje van haar. Ja, was toen een vriendin van me. Bekkering heette ze. Corrie Bekkering en ze woonde in de Da Costastraat.

I-2: Toen u, zeg maar, ging werken en niet meer naar school ging, had u toen nog steeds contact met die vriendinnen van de lagere school?

G: Van de lagere school niet zoveel, maar is wel gekomen weer, doordat we naar de Vrolijke Arke gingen. We zaten op die club. En toen we op die club zaten, had ik al die vriendinnen weer bij me. Maar dan zat ik daar, dan zat ik daar, want ik kende de hele stad, de hele stad kende ik van de vriendinnen zitten. Vandaag ging ik met Jannie mee en de andere dag weer met die mee. Toen ging ik met iedereen, waarvoor ik die foto's heb ook. Ging ik op bezoek. Uit school vandaan gingen we daarheen. En dan mocht ik bij die eten en bij die eten en dan kreeg ik bij die weer een beetje kleren en dan kreeg die weer wat. Dus, ja, echt, een slordig leven geweest. Een echt ordinair leven.

I-1: Wat bedoelt u daarmee?

G: Nou, het was echt ordinair, vond ik dat. Dat is toch niet netjes? Je wordt toch niet netjes grootgebracht? Kijk, ik werd niet netjes grootgebracht, bij een gezin die hebben hun vader en moeder gekend. Ik niet. En andere mensen ook niet. Die zijn allemaal netjes groot geworden. Ik ben niet netjes grootgebracht en dat dat steekt nog steeds. Daarvoor heb ik die boeken, dan denk ik, dan kan je dat ook eens lezen. Het is maar een stukje, maar.

I-1: Uw start was niet gelukkig, bedoelt u.

G: 47 jaar een pechvogel geweest.

I-1: 47 jaar pechvogel?

G: Ja.

I-1: Zullen we nog even naar werk teruggaan, want u was, we waren bij de Chinees beland en, heeft u nog tijd? Wilt u nog wat vertellen? We kunnen ook even stoppen als u wilt?

[Even gestopt]

I-1: Waar waren we gebleven? O ja, bij uw werk. De Chinees, toen bent u getrouwd. Maarssen. U kwam weer terug en waar ging u toen werken?

G: Toen ik hier terugkwam? Dat zal je niet willen weten.

I-1: Dat maakt me wel nieuwsgierig.

G: Van Maarssen ben ik in de Hoflaan nummer 90 gekomen. Daar heb ik net een jaartje gewoond. Toen werkte ik bij Niersman, een aannemer. Kijk, daar gaat er weer eentje van de Zonnebloem. Het hoofd van de Zonnebloem.

I-1: U kijkt nu naar buiten en ziet iemand lopen?

G: Ja, ik ben ontzettend alert.

I-1: U ziet alles, lijkt wel.

G: Dat is ook zo. Er staat een auto voor de deur, nee, niet voor de deur. Hij stopt op het hoekje. Hij laat een vrouwtje uit en dat vrouwtje loopt door dat straatje heen. Hij rijdt weg. Ik sta in de keuken, ik sta het eten klaar te maken en alles en ik denk: waarom rijdt die vent nou weg? Dat vrouwtje loopt daar, ongelukkig, en ze komt terug en ik zie haar steeds heen en weer lopen. En ik zie wel die wagen aankomen maar niet zij. Want ze loopt maar heen en weer en wacht op die wagen. Er komt geen wagen maar later wel. Een kwartier later. En ik zie hem hier voor de deur staan. Ik ga naar hem toe en zei: "Wacht je soms op een vrouw met het blauwe jasje? Die heb je toch eruit gezet?" Hij zegt: "Hoe komt u daar bij? Ontzettend, wat bent u goed in onthouden en alles". Het is een boerachtig mannetje. Ik zei: "Nou, ik onthoud altijd alles". Toen zei hij: "Daar komt ze aan, daar komt ze aan". En ze kwam er net aanlopen. Ik zei: "Vind je dat nou niet lief, dan?" Hij zei: "Dat vind ik ontzettend lief van u, zeg". Hij zegt: "Het is jammer, ik ben al voorzien". "Maar ik ben ook al voorzien, ga weg".

I-1: O ja, de Hoflaan vertelde u. Hoflaan 90 daar ging u wonen, vertelde u. En waar ging u werken?

G: Bij Niersman, het aannemersbedrijf.

I-1: Bij Niersman, wat voor werk deed u daar?

G: Niersman uit Voorschoten. Koffiejuffrouw. En als ik om twaalf uur klaar was, dan vroegen ze of ik een uurtje wou meekomen in de metselwerk. Dat heb ik gedaan.

I-1: U heeft gemetseld?

G: Ja, in Maarssen ook. In Maarssen heb ik ook gemetseld. Ik heb een heel schuurtje gebouwd. Met één zoon. Ik kan dat gewoon. Die lampen ook, heb ik allemaal zelf opgehangen. Je moet weten dat je het elektra af moet zetten en dan heb, dan kan je pas je gang gaan.

I-1: Ja, dat is wel belangrijk, heel belangrijk.

G: Dat is toch zo. En dat weten sommige mensen dan niet. Ja, maar wat doe je dan? Oh nee hoor, afzetten en dan dat doen. Dat is toch zo?

I-1: Dat brengt me even op een andere vraag. Sorry dat ik van de hak op de tak ga. U vertelde in het voorgesprek nog waar sommige meubelen van gemaakt waren.

G: Van sinaasappelkisten.

I-1: En kunt u beschrijven wat de inrichting van uw huis was in uw jeugd? Wat stond er? Sinaasappelkistjetafel vertelde u.

G: Ja, dat was een tafel. En dan hadden we die kleine, van die armoedige, oude stoeltjes. Die werden van de vuilnis af gehaald. Die gooiden mensen weg. Nette mensen die dan wat nieuws kochten; namen wij die oude stoel. Nou, dat was allemaal armoe. Soms lagen ze na twee dagen alweer op de grond, want dan waren ze kapot.

I-1: En slapen, hoe zag een bed eruit? Of matras?

G: Nou, we hebben op de grond geslapen.

I-1: Op de grond, in uw jeugd?

G: Veel in mijn jeugd op de grond geslapen.

I-1: Gewoon op de houten vloer, moet ik me voorstellen?

G: Gewoon op de houten vloer, boven op zolder op de houten vloer. En dan hadden we zwarte dekens, ook nog. En kussens. Dat was van stro.

I-1: Gevuld met stro? Hoofdkussen bedoelt u?

G: Hoofdkussen hadden we van stro. Want dat was gezond. Was echt gezond.

I-2: Maar u had geen matras op de grond? Gewoon kaal op de grond?

G: Nee, een matras, gewoon een matras op de grond. En dan hadden we zwarte paardendekens en die had mijn vader toen ook weer gepikt op de Morsweg in die bunker, in dat ziekenhuis, zeg maar. [Militaire Infirmerie] Dat die ledikanten en die vrouwen. Maar die hadden ledikanten en alles, wij niet. Wij lagen op de grond. Dat is toch niet normaal, vind ik.

I-2: Dat moet koud zijn geweest, in de winter.

G: Vreselijk koud. Dikke jassen van de burens kregen we om over ons heen te leggen. We hadden geen dekens verder meer. Eén deken kreeg je. Ja, het is allemaal verschrikkelijk geweest hoor.

I-1: En eten, de maaltijden? Wat weet u daar nog van? Thuis, wat at u als kind?

G: Zondag hadden we rode kool. Dat was het hoofdgerecht altijd. Je kreeg geen voorsoep, je kreeg geen nasoep, niks. Helemaal niks. En dat moest het dan wezen, maar soms moest ik gaan bedelen. Ben gaan bedelen, echt. En vooral in de oorlogstijd. Toen hebben we veel moeten bedelen. Op mijn blote voeten ben ik helemaal naar Zoeterwoude, Hazerswoude, Koudekerk en verder kwamen we niet meer, want dan waren mijn beentjes zo moe. En dan zat ik langs de kant, zat ik te huilen en dan kwamen er weer mensen voorbij die zeiden: "Ik zal wat brood voor je halen". En dan kreeg ik zo'n stukje brood (geeft met haar handen aan hoe klein). Niet een heel volle boterhammetje, nee, zo'n stukje brood. Nou, ik denk, het stilt de honger.

I-1: Was uw moeder daarbij als u op die tochten ging?

G: Nee, natuurlijk niet. Niet te geloven. Je komt thuis met een tasje met brood erin.

I-1: Maar uw zussen dan misschien?

G: Die waren er al eigenlijk, ja, hoe moet ik dat zeggen. Die één was in een. Die was al getrouwd. In de oorlog.

I-1: Uw oudste zus? Die was acht jaar ouder, vertelde u.

G: Ja, die was al getrouwd in de oorlog. Nou, die heeft nog met die Canadezen op die wagens gezeten. Verschrikkelijk. Dat ding (?) was gestolen en toen kwam ze thuis met die twee kinderen en die liet ze in haar huis zitten, in de Koenesteeg, zaten die twee kinderen en toen werden wij gewaarschuwd dat, mijn moeder en ik, wij waren met zijn tweeën nog thuis, mijn broer was ook al weer weg. Die zat ook weer bij een vriend. En toen werden wij gewaarschuwd dat we naar de Koenesteeg moesten gaan, want die twee kinderen lagen daar

te schreeuwen van: “We moeten eten hebben”. Twee dagen waren ze al zonder eten. En die waren helemaal vuil, allemaal in d’r gezichtje en alles gesmeerd. Maar er stond wel een paard (taart?), die hadden ze opgegeten.

I-1: Wat een contrast!

G: (onverstaanbaar). Zij dachten dat wat ik op de grond gooi en de kinderen gaan het opeten. Moet dat ook maar? Zo hebben die kinderen gedacht, ik weet het niet. Want die ene is nu al vier jaar dood, de oudste. De oudste van mijn zus.

I-1: Een neef van u?

G: Een neef van mij. En die is 60 geworden. Het was ook, ik, ja, ik weet niet, een miserabel mannetje, altijd van die puisten in zijn gezicht. Ik vond het geen fris ventje. En mijn zus heeft op de Waardgracht gewoond nog, nummer 3. Nou, dat was helemaal een ellende, want zij plaste altijd in bed. En mijn vader ging er altijd heen. Dan weet u wat er allemaal nog meer is gebeurd. Dat zal ik maar niet vertellen.

I-1: Dat snap ik.

G: Dat is helemaal verschrikkelijk geweest. Mij kreeg hij nooit te pakken, want ik was veel te brutaal, veel te bijdehand voor die dingen. Mijn andere zus kreeg hij ook niet te pakken, want ze was altijd met mij samen. En bij mijn broer durfde hij niets te doen natuurlijk. Het is wel gebeurd. Want daarom zeg ik ook, daardoor is het gezin een beetje goed uit elkaar gevallen. Doordat mijn vader altijd maar wegging en altijd met die. Mijn vader en moeder waren pas getrouwd, vertelde mijn moeder nog. Toen ik een jaar of 15 was. [? Getrouwd 18-8-1920, gescheiden 8-7-1966] Toen zei ze: “Meid”, zei ze, “ik zal blij zijn als hij opgedonderd is”. Ik zeg: “Hoezo?” Ze zei: “Ik was pas getrouwd en ik loop op de Haarlemmerstraat en wat denk je dat er gebeurt?”, zegt ze, “kwam er een vrouw aanzetten en die zei en toen zei hij: “Ha Annie, vanavond krijg jij een beurt, nou is zij aan de beurt”.

I-1: Dat zei hij gewoon?

G: Ja, op de Haarlemmerstraat. Zo’n man was het. Maar wat is dat. Ik vind het raar dat je dit soort dingen allemaal moet gaan onthouden. Ik zeg het, het zit bij nog helemaal in, heel vers in je hoofd allemaal. En dat is heel lang geleden, maar ja, goed, het komt nog terug.

I-1: En uw zussen en broer, bleven zij in Leiden?

G: Mijn ene zus is naar, mijn oudste zus, de oudste is naar Haarlem gegaan. Daar heeft ze met haar ene kindje gewoond en met haar tweede kindje in de Groenesteeg en die andere was naar Rijnsburg gegaan toen ze 16 was. Toen is ze bij een vriend ingegaan en die ouders die zeiden: “Dan kom je maar bij ons”. Maar ze bleven apart, ze mochten nooit bij elkaar slapen.

I-1: En heeft u contact gehouden met uw zussen en broers?

G: Mijn oudste zus het meeste nog, maar op een gegeven moment kreeg ik een hekel aan haar. Echt waar. Want wat ze uithaalde, dat moet bij mij niet komen. Nee, daar heb je dat aparte mens weer. En mijn zus uit Rijnsburg, die vertelde alles toen ik geen contact meer met mijn zuster had. Mijn zuster uit Rijnsburg ging alles vertellen wat er gebeurde. En wat er aan de hand was en zo.

I-1: En contact met uw vader en moeder toen u zelf allang volwassen was en zij ouder werden? Was er nog contact?

G: Hoe bedoel je?

I-1: Dat u ze nog zag, uw vader of uw moeder?

G: Ja, toen we getrouwd waren ook. Dan zag ik hen nog wel.

I-1: U heeft mooi op het lijstje gezet: mijn moeder is in november '84 overleden en mijn vader is in juni '89 overleden.

G: En die woonde in een hofje op het Begijnhofje op de Kaiserstraat. Nee, dat was het Begijnhof niet. Het Begijnhof was op het Rapenburg. De Kaiserstraat daar had je ook een, Elisabethhofje? Ja, je hebt veel hofjes daar. En één daarvan heeft hij gewoond.

I-1: Uw vader?

G: Ja. En mijn moeder woonde toen in de Parkstraat. En mijn vader die was, mijn vader en moeder zijn gescheiden, dat papier heb ik.

I-1: Ja, in 1966 als ik het goed heb. Dat heeft u in het voorgesprek aan ons verteld.

G: Dan heb ik het zo gedaan.

I-1: U pakt een fotoboek erbij met briefjes.

G: Zie je, dat heb ik zo maar even gedaan.

I-1: Oh, dat is netjes. Mooie schoolfoto van u, zie ik.

G: Wil je die ook nog hebben?

I-1: Nee, dat hoeven we niet te hebben.

G: Daar was ik kind, twee jaar. Op de Langestraat.

I-1: Op de Langestraat, met uw eerste zoontje.

G: Hier had je dan de schuur beneden en daar had je een palingrokerij in gehad. Zodoende werd mijn broertje toen in de schuur gelegd toen hij die bonnen had gestolen.

I-1: U woonde op het bovenhuis? Aan de Langestraat 2a.

G: Dat was van de vakantiekolonie.

I-1: Een foto van de vakantiekolonie, van Bakkum.

G: Dat was een toneelstukje, maar ik ben wel echt non geweest.

I-1: U ziet eruit als een non.

G: Drie weken. Ja, want ik ben echt. Dit was van de nonnenkoor, moesten we zingen. In het straatje van, het Huygensstraatje [? Onbekend], naast het zwembad van de Haarlemmerstraat.

I-1: Oh ja, bij het tweede gedeelte.

G: Daar hebben we dan een toneelstuk opgevoerd.

I-1: En u was non?

G: Ik was nonnetje. Dat was een spel. Daar waren een meisje dat moest gaan dromen, (onverstaanbaar) moest gaan dromen. En Cor Wegman (?) dat was een nufje en er was een nonnetje en er was een engeltje. Nou ja, er waren vijf kinderen. Maar ik stond met mijn handen zo en toen zei dat meisje: "Nee, ik wil mijn eigen moeder". En die stond er als laatste. Maar omdat ik met mijn handen zo stond, zei ze: "Nee, je hebt geen handen". Dat droomde ze dan.

I-1: Maar dat was een toneelstuk. Was dat vanuit school? Was u lid van een toneelclub?

G: Van school. En van daaruit 28 meisjes zijn we in Tilburg naar de Goede Herder gegaan. En we zijn in Tilburg ongeveer drie weken. Toen ben ik dan eruit gegaan. Dat heb ik je verteld. En toen hebben ze weer gevraagd of ik nog verder wou gaan in die club en dat was revue, klucht en revue. Vorige keer had ik gezegd alleen klucht, maar het is klucht en revue. En dat heb ik negen jaar dat gespeeld. Toen was ik al getrouwd.

I-1: Dus daar kwam u als pubermeisje?

G: Ja, als pubermeisje ben ik daar geweest en de oorlog en alles.

I-1: Klucht en revue. Ja, mooi.

G: Maar je kan ook zien dat het een charmeur is.

I-1: U laat nu een foto van uw vader zien.

G: Mijn vader en mijn broer. Ik lijk niet op mijn vader en ik lijk wel op mijn vader, zeggen ze. Maar nu ik een foto van mijn moeder zie, je lijkt toch meer op je vader.

I-1: We vergelijken even mevrouw met de foto en wij zien het niet.

G: Hoe is het mogelijk he? Maar je kan wel zien dat het een charmeur is. Kijk maar.

I-1: Hij zit mooi strak in het pak, als u dat bedoelt.

G: Een witte sjaal om, stropdasje om. Ja, geweldig als je je leven zo kan slijten, zo zonder kindertjes en iedere keer kindertjes maakte. Kindertjes maken en er niet naar omkijken. Dat was ook leuk.

I-1: En dit is een kampfoto?

G: Al die namen kan ik opnoemen. Heb ik ook op papier gezet.

I-1: Wat goed. Want het zijn nogal wat meisjes.

G: Maar er zijn, ik denk dat er nog een stuk of 8 over zijn. Want die waren heel wat jaartjes ouder, want ik ben hier twaalf op.

I-1: In de oorlog. Is het een vakantiekolonie?

G: Nee, het Rijkswerkkamp 't Harde in Elburg.

I-1: Er zijn dus twee dingen, de vakantie in Bakkum en dit? En dit is van?

G: Dit is van school.

I-1: In de oorlog dan. Want u was twaalf jaar, in 1942. En ik zie een pater.

G: Pater Zwerus.

I-1: En allemaal meisjes zijn het, toch?

G: Ja, Benneveld. Dat heb ik toch verteld? Dat meisje zit hier ook bij. Ik kan ze allemaal zo opnoemen. Nou, dat is dan mijn zus.

I-1: En dat is die broer die 'welkom thuis' boven de deur heeft hangen met een. Uit Indië kwam hij, in 1950? Uw broer is in uniform en u staat naast hem op de foto.

G: Dit was toen ik 46 was.

I-1: Dit is de foto toen u 46 was. Mooie foto, met donker haar. Mooi.

G: Hij hangt daar toevallig aan de deur. Dit is de haring en wittebrood.

I-1: Drie oktober. Daar hebben we het nog niet over gehad. Vierde u het altijd vroeger?

G: Vroeger altijd. Ook achter de muziek aan en alles. Ja, in de Langestraat hebben ze met de oorlog, in '44, hebben ze met een handkar gelopen, nee '45, toen waren we bevrijd en toen had ik hier een band om en daar stond op: joods.

I-1: Waarom?

G: Er liepen allemaal joodse mensen mee en ik moest met die mensen meelopen. En een handkar met aardappelen en groenten en met alles erop en van de oorlog. Dat was toch leuk?

I-1: In de optocht?

G: In de optocht.

I-1: En tijdens de oorlog was er geen drie oktober?

G: Natuurlijk!

I-1: Ging het gewoon door? Dat wist ik niet.

G: En dit was mijn vriendje van vroeger. Is opeens heel anders he?

I-1: Een vriendje, ook in een militair uniform. U staat ernaast op de foto. En u staat voor een hele mooie auto op de Beestenmarkt.

G: Hij was in dienst gegaan.

I-1: Ook een Leidse jongen?

G: Nee, Spaarndam. De eerste man, die had ik nog niet. Toen ben ik een keer met hem op stap geweest. En nog een keertje. En toen zei hij: "Ga mee naar mijn zus". En bij zijn zus mocht ik niet slapen. Bij de burens moest ik slapen, want we mochten niet bij elkaar slapen.

I-1: U staat er lachend op en hij ook.

G: Heel ander gezicht he?

I-1: Nou, ik zie het ook wel weer.

G: Toch lang haar, hoor. Toen was zijn haar ook lang. Nou ja, in ieder geval Zomerzorg weten jullie dus ook weer.

I-1: Zomerzorg hebben we het over gehad. Daar heeft u ook een ansichtkaart van. Dit zijn de dagboeken. Heeft u een foto van. Oh wacht, dat is een werk, daar heeft u de vorige keer over verteld. U had een ooievaartje gehaald.

G: En toen heb ik een jaar in het ziekenhuis gewerkt als verpleegster.

I-1: In Diaconessen? Nee?

G: Nee, in het Academisch ziekenhuis. Een jaar. En tien jaar heb ik nu de afgelopen, tot '89 heb ik in het Diaconessenhuis gewerkt. Van '79 tot '89 in het Diaconessenhuis. Maar dat was gewoon hulp in de huishouding.

I-1: En heeft u daar met plezier gewerkt? In het ziekenhuis?

G: In het ziekenhuis? Ja, natuurlijk. Ze vroegen elke keer, als ik maar eventjes ergens was, waar ik niet mocht wezen was: "Waar is Zandbergen, waar is Zandbergen?"

I-1: De patiënten?

G: Ik heb foto's, nee, die heb ik niet bij de hand. Een foto, daar ligt een man en omdat ik die witte jurk droeg, in de huishoudelijke dienst heb je ook een witte jurk aan, en omdat ik die witte jurk droeg, zei hij altijd: "Zuster, zou je een krantje voor me mee willen nemen?" Al die tijd gedaan, we woonden toen op de Haagweg, groot huis, zes kamers, (onverstaanbaar) wilden er niet wonen. En weet je waarom niet? Daar woont de dokter en al die hoge lui woonden daar. Ik zei: "Wat heb ik daarmee te maken? Jij bent een timmerman en ik ben gewoon een werkster geweest en dan, wat heeft een ander daarmee te maken?" Maar ja, dan weet je precies hoe het gaat. Waar had ik het over?

I-1: De patiënt die vroeg of u een krantje wilde halen en u woonde op de Haagweg in een heel groot huis.

G: Daar wilde ik net over vertellen. Toen ik daar woonde, want zijn broer Jan zei: "Leen Rovers is overleden". Ik denk: Rovers? Ik denk: dat is de patiënt waar ik de krant breng.

I-1: Was dezelfde persoon?

G: Wat blijkt nou, het is een volle neef van hen, van mijn man. Toen kwam ik er eigenlijk pas achter. Maar toen zijn we niet meer naar de begrafenis geweest. Maar je wist niet. Maar die man wist het ook niet. Mijn moeder [=schoonvader] heet Zandbergen, die man zijn moeder heette Zandbergen. Dus het was een zuster van mijn man zijn vader.

I-1: Maar u hebt, even kijken, tot uw 59^e bent u dus blijven werken? Als u in '89 gestopt bent.

G: Toen werd ik afgekeurd. Hier (ze wijst naar haar polsen) en omdat ik dit moest gaan sjuuwen, heb ik ontslag moeten nemen. En als je ontslag neemt, dat weet je wel, dan krijg je geen geld. Dat heb ik zes jaar volgehouden en toen kreeg ik AOW. En toen ging mijn man in de VUT, (onverstaanbaar), we gaan allebei maar. Toen zijn we gaan wandelen in Meyendel. Elke dag. Van negen uur tot elf uur, twaalf uur. En daar hebben we 25 jaar gewandeld, moet je dat ook nog opschrijven?

I-1: Ja, dat wordt opgenomen.

G: Nou, dat is dan in deze periode geweest en dat we daar 25 jaar gewandeld hebben. We kennen de directeur heel goed. Ik hoef maar te bellen en ik word zo opgehaald.

I-1: Welke directeur bedoelt u dan?

G: Van het restaurant in Meyendel, Kees Jan. Ik heb ook foto's van hem. En dan word ik opgehaald en dan ga ik daar de hele dag zitten. Maar dat heeft ook met (onverstaanbaar) te maken. En dan komt hij even kijken en dan zei hij: "Heb je al gegeten en gedronken? Heb je wat gekregen?" Dat is toch hartstikke leuk?

I-1: Dat gebeurt nu nog?

G: Het gebeurt nog. Ik hoef maar te bellen en ze komen me halen. Maar omdat ik op dit ogenblik een paar uitjes achter elkaar heb, kan ik niet gaan bellen om daar te gaan zitten. En ik heb trouwens ook geen materiaal meer voor mijn kaarten.

I-1: De kaarten zijn klaar?

G: Nou, de 129^e is weg.

I-1: Vorige keer, dat we bij het voorgesprek waren, lagen ze allemaal op bed, hier, allemaal kaarten die u zelf maakt. 3D kaarten.

G: Maar het is nog niet klaar.

I-1: Maar ze zijn nog niet klaar?

G: Nou zijn ze allemaal klaar die daar lagen.

I-1: Nou, we hebben heel veel informatie. Heb jij nog iets dat je zou willen weten?

G: Misschien schiet je nog iets te binnen?

I-2: De verhalen die u vertelt, vind ik heel indrukwekkend. Ik word er wel een beetje stil van als ik dat zo hoor.

G: Daar word ik zelf ook wel eens stil van, omdat ik het dan vertel tegen iemand die ik eigenlijk niet ken.

I-1: Dat is ook zo. Maar wat is uw geheim dat u zo opgewekt lijkt en zo'n vervelende start heeft gehad in het leven? Is er een geheim?

G: Nou, dat is geen geheim hoor.

I-1: Nee, maar dat u er zo opgewekt uitziet?

G: Nou, dat komt omdat je doordringend bent. Ik ben doordringend. Iedereen kan bij me binnenkomen bij wijze van spreken, maar als er maar één zegt dat het hier vuil is, krijgen ze gelijk het antwoord 'daar is het gat van de deur'. Want dat wil ik niet. Daardoor ben ik doordringend.

I-1: Wat bedoelt u met doordringend? Dat u voor uzelf op kunt komen?

G: Ja, ik kom altijd voor mezelf op. Maar ik kom ook voor anderen op.

I-2: Een sterk rechtvaardigheidsgevoel?

G: Ja, zo heet dat.

I-1: En zijn er dingen die u over zou willen doen van vroeger? Tijden of gebeurtenissen die u nog een keer zou willen meemaken?

G: Nou, ik ben 348 keer met Radius mee geweest en dat is ook kort geleden geweest. Ik ben ook op de sportschool geweest. Laat ik dat even vertellen: en die sportschool, daar trok ik 60 kilo zo de hoogte in. Op 85-jarige leeftijd. En omdat ik elke keer dacht, zag dat hij wegging, gauw even stiekem dat ding op hoger zetten, weet je, nog meer trekken. En toen hij dat zag mocht ik gelijk niet meer sporten. Omdat, ik trok te veel.

I-1: Maar u zou het wel willen?

G: Dat zou ik best willen.

I-1: U zou graag willen sporten?

G: Ja, dat zou ik best wel willen, maar je bent 87. Ik moet ook een beetje aan mezelf gaan denken.

I-1: Maar nogmaals, we hebben heel veel informatie, maar is er nog iets dat u wilt vertellen? Voor mensen die het oude Leiden nooit hebben meegemaakt?

G: Op dit ogenblik zou ik het even niet weten.

I-1: Wat een verhalen allemaal!

G: Er zijn nog zoveel verhalen wat ik heb meegemaakt, maar dat kan je niet in één keer allemaal weer gaan oprakelen. Dat krijg ik niet terug.

I-1: Maar Leiden is wel enorm veranderd. Ziet het er beter uit nu, vindt u?

G: Nou nee, als mens zijnde ken ik de buurt niet meer terug. Want deze huizen stonden pas in '57, dus we hebben allemaal landgoed gezien hier.

I-1: In Leiden Zuidwest hier.

G: En deze huizen zijn in februari '57 afgegeven voor 8.000 gulden. Moet je eens kijken wat ze er nu van hebben gemaakt. Want dat is mooi dat ze dat allemaal zo voor elkaar hebben. Ik ben ook vrijwilligster van Portaal, van de woningstichting. En ik let overal op, daarom ben ik zo alert. Snap je? Als iemand voorbijgaat. Ik denk: he; o ja, dat moet ik nog even vertellen, dat is waar. Daar aan de overkant woont er eentje die zit op driehoog met een baby'tje. En beneden op eenhoog zit ook met een baby'tje. Maar die zegt: "In april ga ik verhuizen". Wat doe ik dan?

Dan ga ik die van driehoog waarschuwen dat ze naar beneden kan. Maar die van eenhoog weet dat niet, want die zegt: “Je hoeft me niets te vertellen”, maar ik vertel het wel. Die persoon moet naar beneden met dat kind. Zo is het toch? “Maar ik ga een huis kopen”. Je kan nog geen eens een huis kopen, want je werkt dag en nacht en waar blijft dat geld? Je hebt een kind, ze is 17 jaar, hij heeft een zoon van 17, een baby’tje heeft hij nou. Hij heeft een Pools wijfje, heeft hij gehad en die was aan de wodka en die stond op het balkonnetje terwijl hij aan het werk was, stond zij op het balkonnetje, ‘s morgens om zeven uur: “Wodka, wodka, wodka”.

I-1: En u ziet het allemaal?

G: En ik zie dat allemaal, ja. Als het (onverstaanbaar) op de straat als ik iets zie. De bakker daarzo (wijst naar buiten).

I-1: De echte bakker Verhoog.

G: Daar zie ik het licht branden ‘s nachts. Ik dacht: dat kan niet. Ik de politie gebeld en ook hemzelf. Want ik heb het nummer van hem. En de politie komt net op tijd, want hij zat opgesloten op de wc.

I-1: Goed dat u het zag!

G: Zo heb ik wel eens meer van die dingen. Want dan staat er eentje en die staat dan zo en dan komt er een ander, die gaat op zijn handen staan en springt er dan op. En ik bel de politie en de politie heeft ze te pakken.

I-1: Inbrekers. Maar bent u altijd zo geweest? Zo alert?

G: Nou, altijd regelen, regelen. Dat komt omdat ik de jongste ben, en zij waren, ja, hoe moet ik dat nu uiten. Ze durfden nooit wat te zeggen, die jongens. Die meiden niet en die jongen al helemaal niet.

I-1: Thuis bedoelt u?

G: Ja, “houd je mond dicht”, “doe dat niet”, “hou je er buiten”, “houd je bek dicht”. Gewone woorden had ik niet meer. Want ik ben grootgebracht met ‘kop’, ‘klauwen’, ‘poten’. Er werd geen ‘hoofd’ gezegd, er werd geen ‘handen’ gezegd, geen ‘vingertjes’. Nooit. Allemaal van die ordinaire woorden; daarom zei ik ordinair. Dat bedoelde ik. Dat is ‘ordinair’.

I-1: Nog één ding en dan gaan we het afsluiten en ga ik u bedanken. Maar u had zo’n mooie term over het geloof. Katholiek op .., zei u in het voorgesprek: wij zijn katholiek op?

G: Ja, wij waren katholiek op wieltes.

I-1: Maar wat betekende dat ook alweer?

G: Nou ja, dat je wel zegt dat je katholiek bent, maar je bent het niet. Je bent het wel, maar je gelooft niet meer. Of je gaat niet meer naar de kerk.

I-1: En dat gold voor uw hele gezin? Voor uw familie?

G: Nou kijk, mijn kinderen hadden daar helemaal niets aan.

I-1: Uw kinderen bedoelt u?

G: Ik heb ze wel laten dopen, maar hervormd.

I-1: Hervormd vanwege uw man?

G: Ja, die was hervormd.

I-1: Maar thuis, die uitspraak katholiek op wiertjes, waar komt die vandaan?

G: Van mijn ouders.

I-1: Uw ouders zeiden dat zelf ook?

G: Nee, dat kwam van de pater af. Pater Zweers, die in het kamp was. Die pater zei dat altijd: "Jij, jij bent geen katholieke". Ik zei: "Ik niet? Ga weg joh". "Ja, jij bent katholiek op wiertjes".

I-1: Ok, heel hartelijk dank. Ik ga hem nu uitzetten.